מיכה יוסף ברדיצ׳בסקי

על הפרק
רשימות **בהצפירה**, 1903

הביא לדפוס: אבנר הולצמן

עשרים ושש הרשימות הקצרות המובאות להלן נלקחו מתוך הטור הפובליציסטי הקבוע שכתב מיכה יוסף ברדיצ׳בסקי בעיתון הצפירה בשנת 1903. בכותרת ׳על הפרק׳ עסק ברדיצ׳בסקי מזווית ראייתו המיוחדת במיגוון של סוגיות אקטואליות מחיי הציבור ומחיי התרבות היהודיים, והקדיש תשומת לב מיוחדת לענייני הציונות והספרות העברית. ברדיצ׳בסקי נהג בדרך כלל לפצל כל טור כזה לשני חלקים ולקבוע להם כותרות נפרדות, אך כמעט תמיד אפשר למצוא קשר גלוי או סמוי בין שני החלקים האלה.

את הרשימות שלפנינו בחר ברדיצ׳בסקי שלא לכנס בספריו. זוהי אפוא חטיבה עלומה ביצירתו, המתפרסמת כאן לראשונה במקובץ מתוך גיליונות הצפירה. בשולי כל רשימה ניתן תאריך הדפסתה המקורי. כינוס מלא ומועד של טורי ׳על הפרק׳ – אלה שנכללו בספריו של ברדיצ׳בסקי עם אלה שלא נכללו בהם – יבוא באחד הכרכים הבאים של מהדורת כתביו, המתפרסמת והולכת בהוצאת הקיבוץ המאוחד מאז שנת 1996.

הווה ועבר; לפנים ולאחור

הווה ועבר. ׳בא מועד לקרוא את הילד בשם הראוי לו... הסכנה הנשקפת להיהדות וכו׳ הנה היא הניגוד המתהווה מעצמו, ההבדל הנברא מאליו והולך הלוך וגדול בין מדרגת ההשכלה וכשרון המעשה ומעלת תיקון־העולם, בין מה שאנו קוראים קולטורה מחוץ למחנה, בקרב העם אשר היהודים יושבים בתוכו, ובין מדרגת הקולטורה העברית, אם היא עומדת במקומה ואינה עולה בד בבד עם ההשכלה הכוללת׳.

׳מה היה לצאצאיהם של המפרשים הגדולים והגאונים האדירים והפוסקים המובהקים בארצות המערב וכו׳? – הן הלכו וכלו מאליהן; בגלל אשר לא היה שם כל כוח שכנגד מצד ההשכלה העברית; ובגלל אשר הניגוד היה שם גדול מאוד בין מדרגת ההשכלה מחוץ

בארצות ההן ובין מדרגת ההשכלה בפנים במחנה ישראל. בגלל אשר מחוץ היה הכל רענן ודשן, הכל חי, הכל מלא רגש, הכל יפה; ומבית נעשה הכל יבש וחָרֵב, חנוט ונושן, ולא קמו נביאים להחיות את העצמות היבשות'...

חוזר אנכי על דברי בעל 'למרנן ורבנן' כדי להוציא מלבם של סופרינו אלה המתייאשים מן ההווה ונושאים עיניהם רק אל העבר. 'נניח לאחרים – אומרים אמור – את המליצות על-דבר ספרות חדשה וכו', ואנחנו נצמצם את עצמנו בעבודה קיבוצית גדולה לחבר ספר גדול אשר יאסוף אל קרבו – לא את אשר ייעשה היום בדמיון, כי אם את אשר כבר ישנו'...

הֲוו זהירים, מְקַבצים! את אשר כבר ישנו משכבר הימים, לו גם היה פורה בשעתו, אם אינו מפריא גם את ההווה, אם אינו מעמיד בהשכלה העברית של היום כוח חיוני וחוג רוחני, [ה]מחליש מעט את הניגוד שבין הדברים שמבית לאותם שמחוץ, בין צורכי הלב ובין מה שמוכן בחוץ בעד צורכי הלב, אמנם ייתן לנו ספר גדול בעל כרכים הרבה, אבל אנשים מעטים, או אולי לא כלל...

להחיות את העצמות היבשות, לברוא אפשרות של איזו תחייה, צריך להתחיל דווקא מהיום, בהשכלה העברית מהיום, מחייָהּ ומחיינו אנו, מרגשותינו, ממחשבותינו ומגעגועי נפשנו. צריך להשקיע כל הכוחות בבריאת מזון רוחני בספרותנו, שארית הפליטה שממנה תלוי הרבה, אם לשבט או לחסד.

תוכלו לקלל את ההשכלה החדשה שפסחה בפסיעה אחת על כל הדורות; היא היא שלא ילדה בכל תוקפה גם רעיון מקורי אחד; תוכלו להישבע שבועת אמונים שכמַר מִדלֵי היא עם סופריה הבלתי מלומדים מול חוכמת ישראל, ערש הלימודים שספגה בתוכה תוצאות רוב הדורות וירושות רוב הדורות. זאת אתם שוכחים, כי הרעיון האחד המקורי שלה הוא החיים והניסיון לבריאת איזו אפשרות לחיים.

את העצמות היבשות לא נחַיֶּה אם נאספן ונסדרן על־פי ערכים וכינויים או על־פי סדר אלף־בית, רק [אלא] אם נחַיֶּה אותן.

לפנים ולאחור. – ועוד צריך לשום לב. הליקוט והקיבוץ המיכני המדעי אינו עושה כלום, עבודה בעבר ובתוצאות העבר שאינה שואבת מן ההווה, מנפש חיה עם כל צרכיה בהווה, אינה עבודה בת חיים. חומר מדעי, רצוני [לומר]: ידיעות רבות מהעבר, מכל זמני עברנו, אצור אצלנו למרבה על־ידי רוב מספר האנשים אצלנו שיודעים בספר ומקדישים את עצמם לתורה ולתעודה לקיים מה שנאמר: 'והגית בה'. למספר אנשים כאלה היודעים הרבה בספרים עתיקים, בלשון המדע, יודעים בהמקורות הראשונים, העתיקים והחדשים, למספר רב כזה לא תגיע אומה אחרת בנקל, שכל מלומד ומלומד בה הרוצה להיות חוקר קדמוניות, צריך להתחיל לימודיו מבראשית ולהקדיש ימים ושנים, כדי שיוכל לקרוא בספרים [ה]שגורים כבר לנו; ואחר כל זה פורייה העבודה המדעית אצלם יותר מאצלנו, וגם עולה היא בדעתה והבנתה את העניינים ומהלך העניינים על מה שייעשה וייחשב אצלנו. רואים אנו מזה, שלא הידיעות הרבות עד לבלי שיעור הן עושות, רק הכוח המעבד הוא עושה. רצוני [לומר]: הכוח החיוני־תרבותי בהווה, שמפלס לו נתיב גם אל מכמני העבר. המדעיות לא תבוא מאלה הבקיאים, אשר לא פסק פומם מגירסא, רק [אלא] מאלה אשר הוכרחו על-ידי הזרמים

החדשים והצורך התרבותי שבנפשם להעריך גם את העבר ולדעת מה לנו ולא לנו. מניגודים וצרכים נפשיים כאלה, מדחיות וזרמים כאלה, נולד אצלנו מה שנולד, כלומר: ראשית מדעי העבר והאפשרות להולדה כזאת. ובהיותן נפסקות, בהילקח מאיתנו הכוח החיוני עתה לחַיות ולהפרות בהווה, יכבה גם הנר המדעי האחד שהיינו יכולים להדליקו על־מנת להאיר לנו.

אחדים חושבים בנו עתה, שעבודת העבר תתמלא ביותר מחורבן ההווה, כלומר בחדול האנשים אצלנו לחלום ולשאוף לדברים שאין ידם משגת ויפנו לבם וכוחם אל מה שכבר ישנו... אבל לבי יאמר לי: אדרבא, מהחלומות האלה ומהשאיפות האלה יקבל גם העבר צבע אחר והערכה פורייה אחרת, יכול אני לומר: עבודה פורייה אחרת. מתחילים מעתה גם אם תבקשו את הקודם.

ד׳ בשבט תרס״ג (1.2.1903)

בפתחי שערים; עלי קרת

בפתחי שערים. – הנה על המפתן ייסוד חברה להוצאת ספרי חינוך, שעל אודותיה שמענו במודעה רבה. בשורות האחרונות של אותה המודעה יוכרז על ששה ספרים שמוציאה היא לאור (אחד רוסי וחמישה עברים), ויתר הדברים מוקדשים להעם כולו ולהחינוך כולו.

בם ידובר: א) על דבר מחסור מכשירי חינוך עברי; ב) על דבר מחסור ספרים מקוריים לילדים; ג) על דבר מחסור ספרות מקורית למקרא בני הנעורים ולהשתלמותם בידיעת היהדות והספרות. ושלושת המחסורים האלה הם לדעתם – אל ישכח הקורא, לא בספר עיוני על דבר החינוך רק [אלא] במודעה הכי עסקינן – תולדות הנטייה להעמיד את כל החינוך העברי על ידיעת הלשון וקורות הדורות לעמנו בלבד והיסח הדעת מן החומר החינוכי הרב והחשוב הנמצא בספרותנו העתיקה והישנה. סוף סוף רק היא לבדה כיצירה לאומית קדושה וחביבה חיבה עולמית לכל האומה, יכולה לתת לנו את הבסיס הלאומי, שעליו אנו חייבים להעמיד את החינוך העברי.

כל זה נאמר במודעה. גם מביקורת נמרצה על רוב ספרי הילדים המצויים עתה כספרי לימוד כספרי מקרא ידובר שם, גם מה שיעשו: א) לבית אב; ב) לבית הספר; ג) למקרא לבני הנעורים ולהשתלמותם כתוב שם, ועוד ועוד.

לא אפונה שמחשבה טובה בהיסוד ורצון טוב. ברוכים הבאים! אבל עם כל זה חילול הקודש הוא זה לדבר על אודות דברים העומדים ברומו של עולם היהדות והעמודים הלאומיים במודעות ובפתחי שערים...

החינוך העברי הוא בוודאי עיקרי, הוא הבאר ישקו ממנו העדרים, והיה אם מצאתם את הדרך בו נלך ואת המעשה אשר נעשה, עלו בשם ה׳ ועשו ככל אשר יורה אתכם לבבכם לטוב ולהועיל לנו ולבנינו; אבל אין זה מן החינוך לגדולים. ואם אין גדולים, קטנים מַניין? לעמוד בשער ולהכריז כרוכלא לשם שמיים, אין זה מן החינוך העברי.

במודעה זו ידובר גם על אודות הדברים ׳שאינם מתאימים בכללם לרוח לאומנו ולא אמיתיים, מפני שאין בהם ממקוריותם של חיי עמנו האמיתיים ושל ספרותנו מכל הזמנים׳.

דרך כזה, להוביל את העם ולהאיר מחשכיו במודעות, בוודאי רחוק הוא מחיי עמנו האמיתיים ושל ספרותנו מכל הזמנים.

עלי קרת. – הנה מודיעים עתה לאמור: ׳השילוח׳ לא יחליף את תכונתו הכללית שהייתה לו עד עתה להתייחס אל כל התנועות שבעולמנו בביקורת חריפה, בלי משוא פנים, למחות נגד כל המעשים והדברים המגונים שנעשו ונשמעו בימינו, שלא להרכין ראש לכל הצדדים ושלא להיסחף בזרמים המדומים שאין בהם ממש. לעומת זה יתייחס בכובד־ראש אל כל תנועה אמיתית שיש לה באמת יסוד בחיים ובספרות וכו׳ וכו׳.

ואנו חושבים לתומנו שכובד ראש הוא זה לנגוע בהתנועות בעולמנו, בהמעשים והדברים המגונים, בהזרמים המדומים והיסודיים בחיים ובספרות וכאלה – רק בספרים ומאמרים עיוניים פרי מחשבה רבה [ה]דרושה לכך. חושבים אנו לתומנו שדברים הנוגעים ליסודי מחשבתנו ודעותינו, בַּהֲרַת עולמנו הפנימי, מקומם, בהימצא אנשים ראויים לכך, בהירחון גופו, בפנים החוברות, ולא לשפוט עליהם במודעות ולדון באומר ודברים.

׳השילוח׳ ישאף לא להיות לעיתון שצריך לעסוק באינטרסים (פִּתרו לי את המלה העברית הזאת) היומיים והמקריים, אלא לירחון שייתן לאותם מן הקוראים הרוצים לדעת את כל הדברים הנעשים בישראל ובעמים שיש להם ערך קיים וכו׳.

זאת היא השאלה, אם זהו ערך קיים לדבר במודעות על אודות תקופת בית ראשון ותקופת בית שני... על אודות חזיונות שלמים בהיסטוריה ומדע, על אודות עניינים נוגעים ביהדות בלבד, ולא ייעשה עוד הבדל ביניהם ובין עניינים אנושיים כוללים.

המלים האחרונות ׳עניינים אנושיים כוללים׳ נדפסו מפוזרות מבעלי המודעה ובאופן זה מצאו מקום שם במודעה להורות על ׳השינויים העיקריים׳ שבין המהדורה הבאה של ׳השילוח׳ ובין אותה ההולכת.

זהו כובד־ראש לדין את המייסד הראשון ואבי הירחון בדבר השינויים העיקריים בנוגע לנשמת עבודתו ורצונו בחיינו ובספרותנו כל אותם הימים – במודעות בנות יומן...

כ״ח בשבט תרס״ג (25.2.1903)

יהדות ואנושיות; בחוכמה ובמניין

יהדות ואנושיות. ׳אלה הם׳, יאמר אחד־העם במכתבו אל העורך החדש של ירחונו, ׳איפוא, שני מיני העצמיות המדומה, שהשתדלתי באמת להרחיקם מגבולי כפי יכולתי. מנדלי מוכר ספרים, ביאליק ודומיהם מבעלי העצמיות האמיתית – לא התאוננו מעולם, שמבטל אני את עצמיותם׳. ועוד ועוד. בעל עצמיות יתֵרה מביאליק ומנדלי גם יחד, ברנפלד, לא התאונן גם כן. נכון אמר קלוזנר: ׳אבל מה לנו אם יחקה סופר עברי את הספרים הכוללים וכו׳, או אם יחקה את הספרים הנוגעים ביהדות וכו׳ ׳. עוד יותר נכון היה הדבר, לוּ באמת היו אצלנו נאה מקיימים מה שנאה דורשים.

הנה למשל רוצה מערכת ׳השילוח׳ החדשה להגדיל את החלק הפיליטוני, כלומר להמשיך

את מהתלות רבי קרוב שבאו במערכה הקודמת – ב'מחשבות ומעשים' בעשרים ושמונה פרקים ובמערכה החדשה בפרק הכ"ט. ומה בכך – לא מתמול ההיתול אצלנו. עוד בימי התלמוד אפקוה לרבי ירמיה, בגלל היתולו, מבי מדרשא... המכתמים החדים בשירת ימי הביניים שלנו ידועים. בספרותנו החדשה הרי בעל 'מגלה טמירין', הרי יצחק יואל לינצקי בפיליטוניו העבריים, הגדות המלמדים ונסכת פורים, הרי הסאטירה החדה של עלי בן קצין הצחקואלי, שירי היתול של ברנדשטטר ומנדלקרן ב'השחר' וההיתול הרב אשר בשכֵּנה הקרובה לנו, בלשון יהודית מדוברת ידוע לכולנו. ועל כן תמה אני, איזה צורך יש בדבר לבוא בכל כלי נשק המדעיים הכבדים ולהתיר לנו היהודים את השחוק וההיתול על־ידי הבאת סימוכים מן האנושיות בכלל.

מר טביוב הדפיס לפני כמה שנים פיליטון אחד בשם: מפני מה אני כותב עלונים? ובו ביאר, שהוא כותב פיליטונים, מפני שהוא מתיירא שמא ישכחו היהודים לצחוק. טביוב הוא עברי, פיליטונו הוא עברי, הדוגמה היהודית דיה. אבל הסו! האנושיות מתחלת להתפלסף: כל מה שאנו, היהודים, רואים בשוק החיים ממלא אותנו תוגה איומה ונואשה, והספרות באה ומייסרת ומוכיחה, כלומר מוסיפה יגון על יגוננו ומביאה אותנו לידי יאוש בציוריה המדוכאים מן החיים החומריים והרוחניים הנוראים של עם ישראל, וכבר הגיע הדבר לידי כך, שאין אנו מרגישים עוד בצרותינו ואין אנו מתפלצים עוד למקרא דברים חודרים עד הנפש, כוס היגונים נתמלאה ועברה על כל גדותיה – וכשאדם סובל ייסורים תכופים יותר מדי, חושיו נעשים רפים וקהים מאוד, והוא בא כולו לידי מצב של אַנאֶסתיזיה (חוסר ההרגש, כלומר אנאסתיזיה), ומפני מצב נורא שבנוראים יש לנו להתיירא ביותר את חסרי הדאגות שהעמיד דנטה בפרוזדור של הגיהנום...

שואל אנוכי את כל בר דעת אצלנו, איזה צורך יש כאן להחריד בעדנו את דנטה מקברו? – הגידו נא לי, איזה צורך יש בבואנו להגדיל חלק הספרות היפה בספרותנו, בשביל הטעם ההגון 'שהיצירה הפיוטית היא כוח רוחני עצום, שהשפעתו על רוח האומה צריכה ללכת הלוך וגדול' עוד להביא ראיות מקאנט וארתור שופנהאואר, גם מקונו פישר, מווינדלבנד ומפַּאוּלסֶן! השומעים אתם, היזהרו בשירה אצלנו לערכה כראוי ולחבבה, כראוי לא רק בתור שפחה לגבירתה המחשבה. 'גם פילוסוף כזימל כתב מאמר ארוך על המשורר החדש סוטפן גיאורגה'.

ובכל אנושיותנו כבר הגיעה במשא־מתן ספרותי עד המלה האחרונה שבשירה החדשה שלהם, עד סטפן גיאורגה, ועבדיך יהודים פשוטים הם ובגדולות כאלה לא נתהלך...

בחוכמה ובמניין. קשה הדבר לעמוד בעיתון ולדבר על אודות חובת העיתונים בנו. אבל באמת הגיעה העת שיידעו בעלי מכתבי־עתנו שהמה חשובים לנו מעיתונים במובן הרגיל. אצלם מכתבי־העתים הם רק פרוטות אחדות בחשבון הרוחני הגדול, ולנו אין דבר אחר קהלי רוחני בלעדיהם לדון ולהכיר. אם לצערנו אין מנהג 'סמיכה' נוהג כאן, על־כל־פנים משפט וביקורת יש כאן, ראוי להיות כאן להגן על הקהל ולבדוק אחרי הנוטלים את השם בתור שליחי הקהל.

חובה כזו מוטלת גם על ׳השחר הרוסי׳, ההולך חלוץ לפנינו זה יותר משלושים שנה, גם על ׳העולם׳ הציוני, שעם היותו פנוי ברובו רק לענייני מדיניים, חלקו רב גם בספרותנו וכל מה ששייך לספרותנו. ועל כן בושתי בקבלי חוברת ראשונה מירחון חדש מצויר לענייני החיים, הספרות והאמנות, לכל התביעות האנושיות והיהודיות וכו׳ וכו׳ ולראות על מעטפתו שתי מודעות מ׳העולם׳ וה׳ווסחוד׳ שהודיעו שם על אודות עצמם ועל צאתם לאור. – במטותא, לא שֵם אחד־העם חתום על הערכת הירחון, לא נחום סוקולוב, פרץ או פרישמן, כי אם צעיר לימים, לא נודע לנו מתמול שלשום, גם בדבר אחד [ש]ייתן ערובה בעדו ובעד חפצו ושרשאי הוא בכלל לחפוץ וכו׳, וכסבור אני שבשמוע בתי מערכותינו הנ״ל את שמו בפעם הראשונה, היו על־כל־פנים צריכים להמתין ולחכות במודעותיהם על אודות עצמם על עמודי אותו הירחון עדֵי יראו את הקשת בענן חיינו...

בעיניכם אולי מילתא זוטרתא היא, מה כל הרעש, נתינת מודעה וכו׳. בעיַני לא כן הדבר. בעיַני לא כן הדבר דווקא בשביל שכבוד מכתבי־עתים אצלנו בחוכמה ובמניין בעיַני לאו מילתא זוטרתא היא.

ט׳ באדר תרס״ג (8.3.1903)

קרן קיימת; חיי עולם ושעה

קרן קיימת. רחש לב הוועד לחינוך בני ברודס, שנשארו יתומים באין אב, לייסד דבר מקודש בעד היתומים וכבר הם מאספים נדבות וכאלה.

כשהסופר רואה עולמו בחייו, רצוני [לומר] – בשעה שציבור הקוראים חי עמו ושם אליו לב, אז נבין היטב גם את המעשים לאחר מותו, את ההכרזות, התמיכות וכו׳. ובינינו רק יובלים חיצוניים, הספדים, הזכרות נשמות, ואין זוכר את החיים.

מה נעשה! מנהגו של עולמנו כך הוא. הנה גם נקראים מפה ומשם להציב ציון למת ולהעריך פעולתו הספרותית למען נזכור על־כל־פנים ראשונות, אבל גם פה עוד עיקר חסר. – ספרי ברודס תמו, מאמריו מפוזרים בכתבי עתים שונים, ומי יש לו פנאי ויכולת לאסוף ביבליותיקה שלמה ממאספים וחוברות שונות, כדי לצרף לו עוד הפעם תמונת מספרנו זה, החלוץ במלחמת הדת והחיים.

טוב היה, ובזה הייתי מאמין שבאמת נמצאו גואלים לעשות בעדו ובעד בניו דבר, לוּ הוציאו לאור מיטב סיפוריו ודבריו בשניים או בשלושה כרכים עם תמונתו ותולדות ימי חייו; פירות ההוצאה המועילה הזאת תוקדשנה ליוצאי חלציו ולנו תישאר קרן קיימת.

חיי עולם ושעה. לאידך גיסא, מבשרים לנו עתה כתבי העתים שטובי לודז׳ עיר מולדת הסופר ד. פרישמן אספו ביניהם ליום בואו בברית אשה שמונה מאות שקל כדי לעשות לו אשכר לכבוד החג והחוגג.

על אות הראשון כזה בקרית־ספר שלנו נוכל רק לברך.

אבל מתנה יותר טובה היה הדבר, לוּלא נכשלו אותם בני אדם למנות שיקנה בסכום

השקלים כלי כסף יפים, רק [אלא] הדפיסו מהדורה יפה מספרי פרישמן, או הוציאו לאור את שיריו שעדיין לא נקבצו ומונח כל אחד בקרן זווית של איזה חוברות או גיליון ישן.
כלי כסף ושירים – חיי עולם ושעה.

י"ז באדר תרס"ג (16.3.1903)

כמתוקנים שבהם; ועינינו רואות וכלות

כמתוקנים שבהם. 'אטו כי רוכלא', אומר נ. סוקולוב למרנן ורבנן, 'איחשב ואזיל מקרים יחידים? אלף אלפים יהודים יצאו בשנות השמונים לאמריקה, ורובם בלי כל ספק אינם שומרים גם את עיקרי החוקים – זהו פירוש מספיק לנצחיות הדת העתיקה. – מדוע אין אתם מתעוררים על הדבר הזה? – אתם אומרים: מה נעשה ליהודים ההם? הנני ואמרתי לכם מה תעשו: סעו אחריהם! לַמדו אותם שם מוסר; הורו להם מה שיעשו, עזרו להם להתאים את היהדות עם תנאי החיים החדשים, הַצילוּם מן הכיליון והאבדון! לא קל הוא הדבר הזה לעשותו – אבל איה רגש העוז והאֱמון, האומץ והגבורה? כמתוקנים שבהם לא עשיתם... הידעתם את דבר שליחי הדתות הנוצריות המתענים בשממות ערבה – המתגוללים תחת שואה בכל תלאה וסכנה, היושבים אל עקרבים בין פראים כחייתו יער להפיץ שם את לימודי דתם ואת תורת היישוב והמוסר? הידעתם את כל אלה? הידעתם? – אטו מילתא רברבא היא לכתוב שניים שלושה טורים: אנו אוסרים, אנו מחרימים, אין אנו מ ת י ר י ם, אין אנו מסכימים! לכו וסעו אחריהם מסביב כנביאים, כצירים, לכו וסעו למקומות ששם "הכל רואים כי היהדות תלך תֻּמֶּס!" לכו וסעו! הראו לנו את כוחכם!'

ועינינו רואות וכלות. 'אבל יחד עם הנוחם הדל הזה', יאמר הד"ר קצנלסון ב'הזמן', 'ימלא גם רגש כ ל י מ ה יוקדת את כל חדרי לבבי, מדי קראי את ספרו של קוהוט, שם יעברו לפַני אנשים קרובים אלי בבשר ולא ב ר ו ח, אנשים אשר יכלו לרומם את העם אשר מקרבו יצאו, להחלימו ולהחיותו – והאנשים ההם וכו' בראותם את דלות עמנו בחיים, נ ו א ש ו ממנו ומעתידותיו וַילכו להם באשר הלכו... לא לנו, לא לנו עושרם הרוחני, לא מידינו לקחוהו ולא לידינו ישיבו אותו...'

אמנם דשנה ופורייה היא האדמה אשר בכרם בית ישראל וכו'. אולם עצי התמר יצמחו לא בכרם ב ת ו ך כי אם על ה ג ב ו ל, ליד הגדר... ובנשוב הרוח בזמרת הארץ אז יַשיר פירותיו ממנו, אז ייפול הלאה מגבול הכרם, והיו למאכל לכל עובר אורח, ועינינו רואות וכלות. ועינינו רואות וכלות.

י"ט באדר תרס"ג (8.3.19031)

סדרים; מורים

סדרים. לסדרים בקהילות ישראל שואף הד"ר שמריהו הלוי לוין בגליוני 'הזמן', לקהילות מסודרות ומשוכללות כאותן שבין אחינו בארצות המערב, לקהילות מיוסדות באמת ולא על

הנייר לבד. ובאמת יש לכל אחד מאיתנו החי בתחום המושב ורואה את מין העדה שלנו כביכול, את המניינים והחברות, את בתי הכנסיות ואת הצדקות, את סדרי התלמוד־תורה ובית המרחץ, את מתן שכרם של הרבנים ושאר כלי קודש, געגועים גדולים לסדרים, לאחדות הקהילה, להערכה טובה, בקיצור לציבור מיוסד וקיים. ואולם לא כן כשנעשה 'קפיצת הדרך' מהתם להכא – לארצות המערב; פה יש הכל מה שנחפוץ, מה שנחלום על אודותיו: העדה מסודרת, בתי הצדקה נכונים, קופת הקהל מסודרה, בכל פינה ופינה עין צופייה, יד מושלת, ובכל רחוב גדולה בית אחד מנכסי הקהל הישראלי בנוי לתלפיות לענייני דשמייא או לענייני חול, הכל יש, רק דבר אחד חסר, ה ע י ק ר. כבתי מועד לכל חי פועלים עלינו המוסדות הציבוריים האלה, לכל היותר כארונות גדולים בלי רוח חיים.

וראו זה: העין הצופייה והמקפת את כל הגלגולים בתולדות הקהילות האלה תראה לנו חיזיון משמיים, תראה לנו שבאותה מידה אשר התקרבה הקהילה ומוסדה אל אותה המטרה המשוכללת שחשבנו לטובה, הרי פסקה מעליה רוחה הישראלית, שארית הפליטה.

מודה אני שאצלנו בתחום המושב הכל כמ' וס' שבלוחות, הכל תלוי באוויר, עוד הכל שבור ומשובר, אבל טובים שברי לוחות פזורים באותיותיהם מלוחות שלמים סגורים רק בארון...

מורים. – הבו לנו מורים! הבו לנו מורים מתוקנים בעד חינוך מתוקן, בעד חדרים מתוקנים. החדרים הישנים בצורתם הישנה באמת רובם אינם מן היישוב. מלמדי דרדקי כמלמדי רבבי הישנים קלקלו הרבה בנו ובחיינו, והחדשים, דא עקא – לא הביאו את הישועה... מלמדי ישראל, אלה אשר מבחר בנינו מסורים בידיהם, המה בטלנים ורחוקים מן החיים, והמורים החדשים – ר ח ו ק י ם ה מ ה מ ל ב נ ו.

חדרי ישראל בעיירות הקטנות, שנגולו לפני בהיותי בארץ מולדתי עוד הפעם בעוניים, בשפלותם, המה כהישיבות העומדות עליהם, בוודאי הם חזיון־תוגה נוגע ללב, אבל הרגש שנרגיש בעת נצעד למשל על סף בית ספר למורים מסודר על תלו, הוא גם כן אינו של חיזוק, הוא מוזר...

שם בין הקירות הישנים, בין הספרים הישנים, בין קברות ילדים במיטב שנותיהם עוד יש שארית תקווה שאחד אחד יריחו אחר־כך את רוח החיים, וישובו ויתבוננו ויתעוררו לאיזו תחייה, על־כל־פנים לאיזה חפץ לתחייה; אך ש ם, גם אם לא נראה את האנשים, אורחם ורבעם, לבנו ינבא לנו שכל הנכנסים שמה אינם יוצאים בעדנו ולא יגַדלו פירות בשבילנו. הלך בזו נמק, הלך בזו מת בצינה...

כ' באדר תרס"ג (19.3.1903)

קרית ספר

יצא זה עתה: קטלוג ופרייס־קוראנט (עיין מילון של כיס באותיות ק' ופ').

חסרון הסדרים בארצנו בכל מהלך חיינו עד עתה היו מורגשים גם בממכר ספרים שלנו,

ביותר בממכר הספרים הישנים, היהדותיים, רומ״ל ותנ״ך, ספרי תלמוד ופוסקים, שו״ת וספרי יראים, דרוש וחסידות וכו׳. מספרי השכלה החלו להופיע בכל פעם רשימות מיוחדות וידע כל איש שֵם כל ספר נמצא, מחירו ומקומו. תחת זה חסרו לנו כאלה מספרים ישנים ברוב וגם הקונים גם המוכרים לא היו יכולים להקיף בפעם אחת כל אשר לפניהם או להם וַיהי הכל תלוי במקרה או במזל. קרה הדבר שספרים אחדים ספו תמו במקום זה ובמקום אחר היו מונחים חבילות חבילות. ספר זה התחילו להדפיס מחדש במהדורה חדשה בעוד שהישנה עוד לא נמכרה וכאלה. שקשה היה הדבר לדורשי רשימות ולעוסקים בספרים לשם מדע לדעת כל הניתן להם במקצוע זו שעומדים בה או באחרת אין צריך לומר. אם אחד מבתי ממכר הספרים אצלנו הידועים בקהל היראים מתחיל בסידור רישומי כזה או משכלל איזה התחלות קטנות של אחרים הרי זה אות לטובה.

ובאמת הדבר אינו עוד כן במלוא מובן המלה. לפנים היו היראים שלנו יראים באמת, מדפיסי סלאוויטה שהיה למסדרי האותיות שלהם גילוי אליהו לא היו מדפיסים בשום אופן את ה׳בית יהודה׳ לריב״ל או את התעודה בישראל, ומוכר ספרים יראים היה דן כל ספר חדש שבא לידו לשריפה או לקריעה. עתה נשתנו הדברים... האחים... המה עוסקים ברובם בממכר ספרי קודש אבל נותנים מקום גם לדברי חול...

רשימת הספרים נחלקה לשלוש מחלקות: מחלקה ראשונה, ספרי רומ״ל, ש״סין ואלפסין, שו״ת ופוסקים, מוסר ודרוש; מחלקה שנייה, ספרי חינוך, לימוד, מדע והספרות היפה; מחלקה שלישית, סיפורים בשפת ז׳רגון. מספר הספרים הוא שלושת אלפים וק״ו, עולה מזה למחלקה ראשונה י״ז מאות וצ״ח, למחלקה שנייה אלף וי״ג, למחלקה שלישית ארבע מאות ותשעה עשר (ספרי שמ״ר בלבד ע״ה); אמור מעתה, כי ספרי היראים המה חלקו נ״ח אחוזים ממאה מסכום הכולל, ספרי השכלה הם ל״ב חלקים ממאה וספרי ז׳רגון עשרה ממאה. מספרים יוכיחו מה באיזה מידה.

סידור יותר טוב בחלוקת הספרים (שכמובן לא למדו האחים... מזה מאומה כנהוג אצלנו...) הוא ברשימה י״ב מכל מיני ספרים חדשים ישנים ועתיקים הנמצאים בבית מסחר הספרים של אהרן פויסט בקראקא תרס״ג (מספר הספרים שבעת אלפים מאה שלושים וחמישה). במחלקה ראשונה יש לספרי תנ״ך מדור מיוחד, לספרי משנה ותלמוד מדור מיוחד ולספרי תפילות גם כן מדור מיוחד. מחלקה שנייה תיפרד אצלו לשלושה: לספרי מדע והשכלה; לספרי מליצה, שיר וסיפורים; לספרי לימוד ולדת ישראל. כן גם רשימה למכתבי עתים וכן לספרי הקראים. במחלקה השלישית גם כן ישנו סיפור עברי־דייטש לחוד וליעדער לחוד. הספרים בשפה המדוברת עולים לחלק שביעי בקירוב מסכום הכולל, מסיפורי שמ״ר בהם ס״ב. ראוי להעיר, כי באותה שפה שניהם לא יבדילו בין ספרי־עם באמת ובין הזיופים הידועים, למשל תמצא אצל... סיפורי מעשיות למהר״ן מקסוב בין בוכבינדר וזאפרט ואצל פויסט רשומות מעשיות ממצב ירושלים, תולדות רבי יונתן אייבשיץ, של״ה הקדוש, אצל הסיפורים ׳די שיינע הלנה׳, ׳די ניידזיגע ליבע׳. גם סידור זה תורה היא וללימוד הם צריכים.

כ״ו באדר תרס״ג (5.3.19032)

כלפי נורדאו

מכתב גלוי. – 'דבר טוב יש באחד־העם: הוא כותב עברית טובה ומהירה, זה ראוי לתהילה; ואולם חבל, כי בעברית היפה הזאת אין לו כל מאומה להגיד, לחלוטין כל מאומה. מחקריו כביכול הם אך פיטומי מלין, אשר אין מלה בלשוני לסמן את אפיסתם המתרברבת. זו היא ערבוביה של מלים מקשקשות, סתומות וחטופות מהפיליטוניסטים האירופים, תוהו ובוהו של דרכי דיבור, אשר לשווא נחפש בהם רעיון אחד ברור וכו'.

'בשתיים או שלוש השנים האחרונות מצאו אחדים לטוב לפניהם להוציאו מפינתו, ששם פטפט ימים רבים באין יודע ובאין משים לב, ויביאוהו לפני העולם היהודי הגדול (!), את רבים ממחקריו העתיקו לשפת אשכנז ויקדישו לו חקרי לב. אנחנו שחקנו שחוק קל, הסבנו ראשנו ונאמר יהי כן. הציוניות שלנו הייתה היוצרת במות וגם חיזיון לכל זה. ההעתקות מאחד־העם והמחקרים על אודותיו הופיעו במכתבי־העתים הציונים שלנו'. שלנו...

דברים כאלה נדפסים מאת איש שלפי הודעת עצמו הוא קורא עברית רק בדוחק, מאיש שמתחיל לספר בריאת העם העברי וספרותו מזה חמש או שש שנה לפנים... ואתה, אדוני העורך, תעיר ותאמר 'שיש בזה דברים רבים לא נכונים, לא מדויקים וגם לא מנומסים', תקרא לזה 'אבסורד' ועוד אתה אומר ש'כנגד המאמר הזה של נורדאו צריכים אנו למחות עשר מחאות'. צריכים אנו למחות, אם באמת יש רגש של יראת־הרוממות בנו לשארית הפליטה שלנו, אם באמת כנים הדברים שהתחלנו להרגיש את עצמנו כעם הולך קוממיות ולא ננשק את השבט.

לא חילול שם של אחד־העם בלבד יכעיסנו, איש עובד את עבודתנו הרוחנית זה ימים רבים, אך זאת היא חרפה לרוב מניין ולרוב בניין של עמנו, לנו העברים בני ארצנו ולכל אשר נעשה – אם ייעשה בהיקפו דור שלם בתוך העם וחללו כדבר שבפינה קטנה ייחשב מול עולם הגדול שם בשביל שאותיותינו אינן אשכנזיות ואינן נקראות משמאל לימין.

הגֵר הגָר שלא ידע אותנו מתמול שלשום, לא ידע את אשר יציק לנו ואת אשר סבלנו, מתגאה על התושב בלי דעת ובלי רגש כל שהוא, מה הוא חייב לאותו התושב ושרק בזכות אותו התושב המאמין בו וכוחו, היה מסופר שעבר זמנו לבן-זמנו.

אל העורך. – נורדאו הוא כנודע מבקר עז, לפני עטו לא התקיימו גם ענקי השירה. גם בשירת זולא, טולסטוי, האופטמן ועוד ראה רק 'פטפוטי מלים', 'אפס ותוהו'. לא כן הדבר בשירת הרצל, שם הוא מוצא 'חום פיוטי משובב נפש ומקסם דמיון'. כמה היטבת אתה העורך לראות ממנו. – אבל מוצא אתה לנחוץ להצדיק ראותך ולומר: שבנוגע לכוחו של הרצל – אין זה תלוי בספר זה או אחר שכתב, כי אם במעשים שעשה, ביצירות שיצר בעמנו. הרשני נא, עורך נכבד לאמור, כי אותנו לא ירגיע הדבר.

הרצל הוא בראש וראשון סופר. בתור סופר נגלה לנו, ולנו הרשות להעריכו עוד בתור סופר, אחרי שגם עתה אינו עוזב את המערכה הזאת וכותב כלפנים. אבל אם לפנים, בהיותו

עוד עובד בעד עצמו ו׳שייך למי שאינו שייך׳, כלומר לדברים שבמערב, לא שגב בידו לעשות נצורות בספרות, צריך היה הדבר להשתנות בנפשו אחרי גשתו אלינו והתעשרותו על־ידי העבר והעתיד שלנו. צריכה הייתה שירת הרבים וכוח הרבים ואמונתם בו להתגלות ברוב בשירת לבבו ופרי שירתו, אחרי שיושב הוא על האובניים האלה, ולעשות אותו לענק בקריית ספר, בקריית ספר שלנו וחלומות הגוי הישראלי שהולך אחריו שבי. מדוע לא כן הדבר – זאת היא השאלה!

כ״ז באדר תרס״ג (26.3.1903)

עבודה שבלב; הערה

עבודה שבלב. קריאה קטנה אנו קוראים ב׳הצפירה׳ גיליון כ״ה מאת חזן פשוט. קובל הוא על שניטל כבוד החזנות ונפלה עוד יותר מהרבנות. להרבנות יש על־כל־פנים איזה סייג, ׳סמיכה׳, ולא כל הרוצה ליטול בה את השם בא ונוטל, בעוד שחזנות היא הפקר גמור. פוקי חזו, מי מתפלל לפני התיבה ומי בכלל אינו יכול להתפלל לפני התיבה? – הדברים פשוטים כל כך, עד שאינם תופסים כלל מקום בלב הקורא השואף עתה לדברים עמוקים ביותר וכו׳ וכו׳. חושב אנוכי שגם בכאן יש מקום לחשוב ולהרהר...

התורה והתפילה המה שני המלאכים המלווים את העם הישראלי בכל הדורות. תורה ניתנה לחשוב ולהגות, והתפילה היא תפילה שבלב, קדושת הלב והקרבתו קורבן לפני הקב״ה. האדם נפגש עם קונו בהתעטף עליו נפשו; והעובר לפני התיבה הוא ש ל י ח צ י ב ו ר העומד בין הקהל ובין יושב במרומים.

כסבורים אנו שיש ל ב כ ר את התפילה, את השירה על הדעת. כסבורים אנו שהייתה צריכה שירת העבודה לתפוס אותו מקום אצלנו שאצלם תופסת השירה של חול. עכשיו שלא הייתה לנו [שירה] של חול כל עיקר כסבורים אנו שיראת הכבוד לבעלי התפילה ועותרי העבודה, עבודת אלוהים, הייתה צריכה על־כל־פנים שלא להיות אצלנו פחותה מכבוד הרבנים ואלה משרתי הקודש. אבל פוקי חזו איך ירד דווקא כבוד עבודה שבלב – שאלה היא וַתהי לשאלה.

הערה. קָבלו באותו גיליון על הערבוביה הנוראה השוררת אצלנו בסידורים והשיבושים הרבים הנמצאים בהם בעטיים של המדפיסים החוטאים בזה ומחטיאים את הרבים, ואין איש שם על לב, גם הרבנים אינם מגינים בדבר ולא ירימו את המכשול הזה מבית יעקב.

יודעים אנו למרבה, כי המכשולים האלה אצלנו המה לא כסידורים בלבד, כי אם בכל ספרי ישראל... כל מדפיס סומך אכתפיה דחברו, כל אחד מדפיס כמו שכבר הדפיס השני בלי בחינה ובדיקה, בלי דיוק והגהה נכונה, כל דבר לקוי בחסר ויֶתֶר, כל דבר משובש.

שאלה היא וַתהי לשאלה... היו ימים אשר בעת באה ההשכלה באוהלי ישראל באשכנז וַתחל לצרף המחשבות ולברר את הדעות, יחד עם זה החלו לשים לב להידור הדפוס החיצוני ואל ההגהה המדויקת. הרי בעת דפוס רדלהיים, דפוס של לנדוי בפראג, של שמיד בווינה

וכו׳ וכו׳, שלובי זרוע עם ההשכלה הפנימית הלכו הסידור החיצוני והדיוק החיצוני. זהו נוסח אשכנז! נוסחנו אנו הוא אחר לגמרי. בראנו לנו ספרות חדשה בלא בית דפוס חדש, בית דפוס מדויק [ה]מוציא לאור ספרים מדויקים. גם רש״י פין, גם יצחק גולדמן לא היטיבו ללכת הרבה מאחרים.

לא רק הרבנים הם אשמים שדרכם ישן כי אם במידה יתרה המשכילים. זָכרו במה למלאות את הקנקן חדש, ואת הקנקן עצמו לשנותו ולעשותו לכלי באמת מחזיק לא זכרו. שימו זאת על לבבכם!

ב׳ בניסן תרס״ג (30.3.1903)

שה״י פה״י; אות נאמן

שה״י פה״י. – ׳אומרים לאיכר, לפועל, לכל עם הארץ: ילד כי ייוולד לך והלכת את הכוהן או אל בית הפקודות והודעת וקיבלת את התעודה – והוא הולך. הוא לא יתנשא מעל הסדר ולא יעמיק לחתור תחתיו. הוא לפעמים לא יבין אשר נאמר לו וכו׳, אך כשהבין את הדבר עשׂה יעשהו בלי חקור ודרוש. לא כן המון בני עמנו, אין בני ההמון חשוכים אצלנו כחשכת אוכלוסי האומות מהמפלגא דלא קריין ודלא כתבן, אך הם נלוזים ומפולפלים. נתעוותו הדעות ונתקלקלו המעשים, ובנוגע לסדרים שליט בהם רוח סורר. – אומרים לו לגוברא יהודאה: לך והודע בבית הפקודות כי ילד נולד לך וכו׳, הוא לא ילך ולא יודיע, יאחר את המועד וכו׳, ומה איכפת ליה לבית הפקודות לדעת כי נולד לו ילד? ואם הכל מודיעים, יהי נא הוא האחד היוצא מן הכלל! גם אין לו פנאי כעת לעסקים חשובים כאלה! ובכלל, איננו חפץ ללכת לבדו; אך שלח ישלח שמה סרסור וכו׳, את הסרסור יפגוש בשבוע הבא ברחוב או בבית המדרש ואז יבקשהו והוא ילך תחתיו׳.

׳ומה השם אשר יקרא לבנו ובתו? בשנים האחרונות החלו להקפיד בשמות, ואנו אומרים אל המון עמנו: לא נאה הוא, כי תקראו לבניכם שמות משובשים וכו׳, קִראו להם שמות כתובים לאשורם כשמות העברים הכתובים בספרי הקודש. אך בן ההמון לא יבין את המושג ׳לא נאה׳. לוּ אמרו לו אסור על־פי התורה, אזי הבין; לוּ אמרו לו נאסר מטעם המלכות, אז היה מתבונן בדבר ומתחכם כדרכו, אך כשאומרים לו סתם, לא נאה, הוא שומע ולא יֵדע מה. לא הוא כסיל בעיניו, אך אנחנו כסילים בעיניו. משה או מושֶׁק, מרדכי או מוטֶק וכו׳, מה לו לדקדק? למאי נפקא מינה?׳

׳לא אי הבנת הדברים היא בעוכרי המון בני עמנו, כי אם הבוז והזלזול לדברים שנראים בעיניהם כקטנים, בדברי חול, כשה״י פה״י׳.

אות נאמן. ׳היצר הרע של ישראל הוא נ ב ד ל בטבעו מהיצר הרע של אומות העולם, כמו שגם היצר הטוב הוא נבדל... בעל דבר דנן הוא יליד אופני חיינו הצרים בין בית המדרש ובין החנות. אדם מן השוק שלנו אינו צריך לגבורה יתֵרה להיגדר מן הערִיות ולהינזר מן השיכרון, אבל הוא צריך לכוח גדול שיעצרהו מאחוז בתחבולות אסורות ומגונות בפרנסתו המרה. לוּ

תוכל הדת לעצור את האיש הזה במלחמת קיומו ובעקמומיות עסקיו מרֶדת לחיי חברו וכו', לו תוכל לשים מתג ורסן בפי האנשים האלה בשעה שייצרם החנווני מתגבר עליהם, אז תתן אות נאמן כי אמנם כוחה גדול להילחם ביצר ולהכריעו'... איה האות הנאמן? איהו?

ג' בניסן תרס"ג (31.3.1903)

לתולדות החיוב והשלילה; סרח העודף

לתולדות החיוב והשלילה. – על מדוכה זו כבר ישב אחד מטובי סופרינו, והעם ירנן: טוב לנו חיוב משלילה, טוב לנו גם ההן הרפוי מן הלאו; טובה לנו משענת קנה מתהום רבה... והם אינם רואים, כי השלילה היא באמת תולדת החיוב, שכל נפש שאינה מחייבת, שלא תחייב איזה דבר, לא תוכל לומר לאו לאיזה דבר; רצוני [לומר], הכוח הנותן לשלול הוא הלא בא רק מהכוח המחייב. כל הנביאים אשר ניבאו לבני ישראל ולאומות העולם, כל אלה שפילסו נתיבה לדרכים חדשים ולמאורות חדשים אמרו לאו לדברים הרבה בשביל ההן, שאליו הייתה נפשם נשואה. כל עקירות דברים שבאו בתולדה ובחברה, היו בשביל לטעת מטעים חדשים, וכל המזבחות שניתצו לא היו רק [אלא] בשביל לבנות מקדש אחר. הלאו הוא רק ראשית הבניין, ונשמת השלילה היא אור החיובי. כך הוא: אין שמאל דוחה בלי ימין מקרבת.

סרח העודף. משתמש אנוכי במליצה כדי שלא להשתמש במלה לועזית על דבר שיתוף לאומי (אינטרנציונלי) שנצרכת לי להבנת הדברים. רצוני לומר, שהמושג משיתוף־לאומי ואינטרנציונלי, יותר נכון: הרכוש הרוחני הכולל העובר את הגבול הלאומי הצר ונעשה קניין רוחני גם לעמים אחרים ולחלקי השכלתם ותרבותם, הוא אז ראוי להיות למטרת עבודתנו בהיותו רק בתור סרח העודף של הרכוש הלאומי בעד אותו הלאום וקיומו. הרכוש הלאומי והתרבות הלאומית בעד אותו הלאום וצרכיו הוא העיקר, הוא ראש כל דבר, הוא הבאר שממנה ישאבו הכל וישקו הכל. אם עולה היא הבאר על גדותיה ומימיה ישתפכו ויפליגו, אז יוכלו למשוך המים עד מחוץ לגבול, והיה לרוות צמאון אחרים. אבל אל נא נפתח באחרים! אל נא נחל בהעודף!

ה' בניסן תרס"ג (2.4.1903)

ספרי אגורה

לעומת הספרים היותר עבים והיותר יקרים בקהל החרדים, כספרי מקראות גדולות, ספרי התלמוד והאלפסי, הטורים והשולחן־ערוך, ספרי הזוהר וה'חוק לישראל', ה'עין־יעקב' והמדרשים, מפרשים ושו"ת, המחנה הראשי בבתי ממכר הספרים של אלו, הנה מחנה שני, הספרים היותר דקים והיותר זולים, ספרים בט"ז עמודים, בפחות, במחיר חמש פרוטות,

שלוש וגם אחת. הנייר הוא דק ורע מאוד, השערים אדומים או ירוקים, ׳סמרטוטים׳ מכונים הם בפי המשכילים, וכמה עצור בהם, כמה שירה ומחשבה עצורות בסיפורי מעשיות אלה, בקונטרסי מוסר ובתורת הלבבות, כמה תום וטוהר שפוכים על שפתם, על סגנונם ועל דרכם. מתיירא אנוכי לומר, אבל יש ששווה הוא קונטרס קטן מאלה במחיר אגורה אחת נגד ספר עב בן כרכים הרבה; מתיירא אנוכי לומר, שלפעמים הגדולים הם עניים ואלה הקטנים הם דווקא עשירים.

ספרי אגורה אלה המה ספרי עם במלוא מובן המלה, ספרים נדפסים למאות, בהוצאות שונות ובדפוסים שונים בלי סדר והגהה, בלי חיצוניות מאומה, ואף־על־פי־כן יושבים הם עמוק עמוק בלב, אף־על־פי־כן המה מלַווים את איש ישראל ואת נפשו וחלומות נפשו. איש אינו שואל לשם מחברם ולזמן חיבורם. חיים הם עם הקוראים דור אחר דור.

בספרים הישנים, עתיקי יומין, קונטרסים בלים שמעוורים את העיניים במיני אותיותיהם המטושטשות, עם כל המועקה שבנפשם ועָלְפַּת רוחם מונח מעין קדושה, שירה עולמית. יבואו ממי שיבואו, נכתבו לשם קדושה, לשם טהרת המידות וחִיוּת הדמיון, לשם אלוהותו יתברך ובניו הנקראים ישראל. פסוק זה הוא גדוע, מאמר זה הוא מקוטע, סיפור זה אינו על־פי היגיון, מעשה זה אין לו שחר בשמיעה ראשונה, אבל להכל מין הד של מעלה, מין ירושה עולמית, מין הכנעה שבלב וביטחון שבלב...

ולפעמים יפליאו לעשות. הנה בין מאמרים רבים [ש]אין להם שחר מאמר אחד מקורי נוצץ לנו, ובין סיפורים רבים יבוא אחד בן שירה אמיתית ואגדה נפלאה, מעשה ידי העם, שגדול הוא מאה מונים ממעשה ידי אמן.

בעיני ׳ספר הישר׳ הוא עוד היום גולת הכותרת של ספרותנו הסיפורית והשירית והוא כולל את הסיפורים היפים ביפים והאגדות הנעימות בנעימות ותמימות בתמימות לקטנים ולגדולים מאלה שנעשו בידי אדם... גם ה׳יוסיפון׳, ה׳תפארת ישראל׳, ׳דברי הימים למשה רבנו׳ המה כוללים פרקים מצוינים: ספר הישר לרבנו תם, האמונה והביטחון להרמב״ן, סיפורי החייט או רבי יוסף דילה ריינה, שבחי האר״י ושבחי בעש״ט, סדר הדורות החדש כהנהגות ישרות כוללים דברים רבים מצוינים שהקורא המשכיל לא ישערם, לא ידעם.

הנה גם איזה דברים מהמשכילים זכו להתערב בין ספרי־עם אלה כחשבון הנפש של סטנוב, ספר נפלא במינו ובסגנונו התלמודי, ׳ספר המידות׳ של נפתלי הרץ וייזל וכו׳, מספרות ההשכלה ניתק מקומם... ה׳סדר עולם רבה וזוטא׳, ׳שלשלת הקבלה׳, ׳שבט יהודה׳ ידועים, ידועים כה״יוחסין׳, כה׳צמח דוד׳ וכ׳סדר הדורות, אבל מי זה יקרא אותם? מי זה ישים לבו לכל הנסתרות בהנגלות האלה? מי זה למד מהם לדעת וגם לספר?

כמה י ש לנו וכמה א י ן לנו.

ח׳ בניסן תרס״ג (5.4.1903)

עטרה ליושנה

בשם ׳תחייה׳ או הולדה שנייה (Renaissance) אנו קוראים את התקופה המפוארה הרבתי בתולדות עמי המערב והשכלתם, בהתעורר חוכמת יוון מתרדמתה וההתחלה נעשתה להמשיך

את חוטה הנפסק ולשכלל את החיים הרוחניים־התרבותיים לפי רוח אלה ולפי מהלכם. אז כמעט נשתכחו ספרי יוון על־ידי זרמי הדת החדשה וכל העמים תופּוּ לרגלה, אין עם יודע עוד ספרי יפת וקרן השכלתו ודברי בעלי האסופות ואבות העולם היווני מונחים בקרן־זווית, נפסקה השפעתם – . והנה עוד הפעם אחרי שנות מאות החלו לחקור בהם, לפרשם ולעשות להם אוזניים, ומזה באו תוצאות רבות לחיים רוחניים חדשים, לתנועות חדשות, להשקפה חדשה במעשים ובדעות, ביופי ובמוסר, בעניינים מדיניים, בדת ודין, ברוח ובמכמני הרוח. – רואים אנו גם בתולדות תנועת הדת עצמה כי לוּאתר ירה אבן פינה למעשיו הגדולים על־ידי עשותו את כתבי הקודש לקניין חדש להכלל, יותר נכון על־ידי נתנוֹ עוד הפעם את כתבי הקודש שאיש אין קורא אותם ויודע מהם במקורם, למקרא עיקרי להעם, לספר חדש בידם.

דמות דיוקנה של תחייה חדשה, על־פי עיון בספרים שנדחו והיגלותם עוד הפעם במחנה, נראתה גם בראשית ההשכלה אצלנו והולדת ספרותנו החדשה. קָרִיתָ? שָׁנִיתָ? אצלנו היו רק שונים ולא קוראים, והלומדים בספרי תורה שבעל־פה עלו מאה מונים על הלומדים תורה שבכתב. אין העם קורא בנביאים, אין העם מבין את ישעיהו והולך לאורו של ישעיהו, כי אם לאורם של האחרונים. והנה מתחילים עוד הפעם לקרוא ולהבין בתנ"ך, להבין שפתו ורוחו ולכתוב בשפתי שירתו, הנה עוד הפעם נגיעה באה במכמני הדורות האלה, נגיעה ישרה טבעית בפסיעה על כל מה שבינתיים. והתוצאות מזה רבות וגדולות, ועוד היום אנו אוכלים מפריים.

מובן, כי נוכל גם להפוך את הדברים ולעשות את התוצאות לאבות, כלומר נוכל לומר, כי הצורך לחיים חדשים ולראִייה חדשה והרגשה חדשה חופשית, הֶסֵבָּה לעורר בעדתנו את מקרא ספרי התנ"ך כדי ליהנות לאורם. נוכל לומר, כי הצורך לחירות ולחיים רוחניים בני־חורין בימי ה'תחייה', הסבו להוציא ספרי יוון ממחבואם, שבהשכלתם המאירה מצאו אסמכתות לצורכי הדור והתעוררות הדור. ההתעוררות לחיים חדשים באשכנז העירה את לוּתר למקרא כתבי הקודש במקורם. כמו כן נוכל לומר שלא הזוהר הוליד את החסידות, אלא שתנועת החסידות העירה את הזוהר וַתעמידהו לעיקר לימודי חדש במקום התלמוד או על־כל־פנים בצד התלמוד.

איך שיתבארו הדברים והאופנים, כל תנועה חדשה רוחנית תרבותית, שתהיה ליסודית בחיי העמים או אותו עם תחפש לה מקור תולדי חדש והשפעה תולדית חדשה, תמליך ספר ובניין השכלה אחד עליה או תחזיר עטרה ליושנה, ועל־כן תמה אנוכי, על אשר התנועה הלאומית שלנו שאחזה עתה בבית יעקב, תנועה תולדית בעיקרה ומהותה לא התגלמה גם היא במפעל ספרי כזה (ואנחנו הלא גם עם הספר אנחנו) להעתיק ספרי תולדות עמנו הקדמונים של יוסף בן גוריון כולם לעברית ולעשותם ללימוד עיקרי בכל בית ישראל, לְבָאֵר תולדית ממנה ישקו הלבבות והדעות. אותם הספרים התולדים היו צריכים לרשת אצלנו מקום חדש, מקום עיקרי חינוכי, מקום עיקרי חינוכי לדור חדש, דור עַמִי [לאומי], דור יודע להעריך תולדות ארצו וביתו, דור בונה בניין נוסף על זה שבנו האבות, בניין ארצו – הספרים הללו, ספרי יוסף בן־גריון היו צריכים, לוּ באמת

נשתנו אצלנו הדברים והצרכים לא פחות מאשר השתנו אצלנו בימי החסידות וההשכלה, להיעשות לנו לתלפיות.

ועוד זה, יש שגזרו על כל ציוני בחברתם, לעשות לו לחוק ללמוד את הספרים הדתיים העתיקים, והנה אצלם הלא מלבד רגש דתי נולד רגש לאומי וכוח חדש לא היה לפנים. האם לא נתמה, מדוע אותו הרגש החדש לא חיפש לו גם ביטוי חדש? הלא נתמה, מדוע לא שמו לחוק על־כל־פנים שבעלי חברתם ילמדו גם ב׳תלמוד ירושלמי׳, ילמדו בספר שנולד בארץ־ישראל ונושא את שמו, מ ז כ י ר א ת ש מ ו... ועוד כאלה.

י״א בניסן תרס״ג (8.4.1903)

השירה מאין תימצא; והיה אם תשמעו

השירה מאין תימצא. – לולא היו האנשים אצלנו אוהבים רק ללכת בעקבות אחרים ולסמוך רק על דברים שכבר נכבשו והיו כבר למדרס, כי אז מצאו להם דרכים רבים חדשים לדעת ולהרהר, לחשוב ולהרגיש, לשיר ולעשות כַּוָנים לשירה. – מי מאיתנו ישים לבו לגמרי לכל האגדות היפות אצלנו וכל ה׳מעשיות׳ העשירות בתומתן ותוגתן? מי ייקח לו מועד כל צורכו להקשיב לכל הד אגדות עמנו, שיחות עמנו ומאורעותיו בכל הדורות? מי יקשיב רוב קשב לבת הקול שמנהמת כיונה מחורבות הר חורב, על הבנים שגלו? איה הם גיבורינו, שופטינו וכל אשר חזו חזות קשה וחזות טובה על ישראל? איה הרת נפש אלה שנשאו את הגוי בחיקם או עברו חלוצים לפני המחנה ואיה תוגת נפש אלה שנשארו ב ו ד ד י ם מחוץ למחנה, אלה שאמרו הן וגם אלה שאמרו לאו? התאמינו שגם משיחי השקר אצלנו, התועים והמתעים, שיקרו והתעו רק מרוע לב, רק [כדי] להשחית ולעקור במזיד? התאמינו שרק רִשעה באלה ותו לא?

ומי יכול להתעות בלב שלם גוי כולו? איה הלב לא יישבר לצער גוי כולו? איה הנפש החוטאת האומרת לאו לקודשי גוי, שלא יזוב דמה להמתים אצלנו על קידוש השם? הביטו גם באלה שנמקו בנפשם על חילול השם, הביטו בשמאל כבימין, הביטו בַּכֹּל, בְּכָל אשר נוגע לנו ולתולדתנו, בַּכֹּל, בַּכֹּל.

והיה אם תשמעו. – והיה אם תשמעו בקולכם, בקול נשמתכם הצועקת והסובלת השכם והערב, הערב והשכם, תראו כי הפרשות סמוכות, פרשות [של] היחיד ושל הציבור, פרשות שלכם ושל אחרים, תראו ותקשיבו את הד כל הצרות, את הד כל המועקות, את הד כל הדורות, ותראו כל הזמנים. – תראו ותקשיבו בכל המיית הנפשות הגדולות בנו, בין בשלילה ובין בחיוב, תראו ותקשיבו על כל השאלות בבתי הנפש ועל כל סערה שברוח... אז אז, עשירים נהיה בשירה חדשה לא נדע עוד שחרה, אז אז יתעשרו היחידים בנו ביגונם של אחרים ובהם נשמות אחרים. למה תאמרו אין לנו, בעוד שהרבה יש לנו? למה תציגו את ספרותנו ככלי ריק, אם בידיכם למלאותה?

י״ט בניסן תרס״ג (16.4.1903)

'אני מאמין'; נוסח אחר

'זאת היא התקוממות הדור הצעיר בתנועת התחייה שלנו!' – יקרא בעל ה'השקפה ספרותית' ב'השילוח' חוברת שנייה. – בקומה זקופה ובצעדי און הם באים ולוקחים את עמדתם, ובקול ענות גבורה הם קוראים לכל העם: הנה באנו! זהו כוח חדש שמתגלה בנו וכו', שהוא שונה מן הדורות שעברו, שהוא שונה לא רק על־ידי שמו החדש אלא גם על־ידי המלה החדשה שבפיו וכו'. התגלותו אינו ספר כריתות מן הבנים לאבות, הוא 'אני מאמין' של דור חדש ורענן, של דור יהודים חדשים נכנסים לעולמנו המלא כדי להרחיב גבולותיו ולחדש את תקוותיו.

– הנה באנו, בני חורין ומלאי אמונה! שחררנו את עצמנו מכבליה של מסורת חולנית, נרקבה וגוססת, של מסורת שאינה יכולה לחיות ואינה רוצה למות וכו'.

– שחררנו את עצמנו מן הרוחניות היתֵרה של הגלות, מאותה הרוחניות שהוציאה את היהודי מן העולם וכו'.

– שחררנו את עצמנו מן התרבות הרבנית וכו'. – שחררנו את עצמנו מכל הגלות הרוחנית והמוסרית וכו'. שחררנו, שחררנו וכו', שחררנו את עצמנו מתרבות גוססת כדי להתחיל תרבות חדשה וכו'.

– הננו בני חורין כדי להתחיל חיינו מחדש וכו'. – הננו בני חורין כדי להתחיל את תרבותנו מחדש וכו'.

– הננו בני חורין כדי להתקרב אל כל כוחות החיים הממשיים והפוריים וכו'. – הננו בני חורין כדי ליצור חיים חדשים וכו'. – הננו בני חורין כדי לשנות מה שצריך שינוי וכו'. – הננו בני חורין כדי לבנות ולהרוס וכו'.

– הנה באנו, דור של יהודים צעירים בני חורין ומלאי אמונה!

נוסח אחר. – ודברים אחרים לגמרי, הד אחר לגמרי נשמע בעת נפתח את הספרים גופם ונקשיב על המיית נפשם.

'מלא רעיוני עצב', יסיים אחד־העם, 'אחרי אשר תרתי את הארץ באתי ערב פסח ירושלימה לשפוך שיחי וכעסי לפני העצים והאבנים, שארית מחמדינו מימי קדם. ראשית דרכי היתה אל הכותל. שם מצאתי רבים מאחינו יושבי ירושלים עומדים ומתפללים בקולי קולות, פניהם הדלים, תנועותיהם הזרות ומלבושיהם המשונים – הכל מתאים למראה הכותל הנורא. ואנוכי עומד ומסתכל בהם ובכותל, ומחשבה אחת תמלא כל חדרי לבי: האבנים האלה עדים המה על חורבן ארצנו והאנשים האלה – על חורבן עמנו. ארץ כי תחרב, והעם עודנו מלא חיים וכוח, יקומו לה זרובבל וכו', אך העם כי יחרב' – עם כי יחרב.

– 'הוא', הגיבור בסיפורו 'לאן?' מפייארברג, 'בא אל בית הכנסת בין הערביים. הבית מלא אנשים כביום מועד, אך כולם לבושים בגדי חול, האצטבאות הפוכות, העמודים מונחים על הארץ, הארון עומד ערום מבלי פרוכת, על העמוד לפני החזן בוער נר חלב ומפיץ אור כהה על האנשים הרבים היושבים יחפים על הארץ. החזן מתפלל ערבית... אבל הוא איננו

מתפלל, כבר גמר עוד בלילה לבלי התפלל עוד מהיום והלאה... הקהל כולו מתפלל, והקהל הזה לב אחד הוא, והוא – הלב השני, הוא בודד ונבדל מקהל ישראל, הוא נכרת מעמו...׳ נכרת.

׳רגשי עצב חזקים לוחצים את לבבו...׳ יספר הלאה. ׳מה עצובה ומה ענייה התמונה הזאת! העיר נדמתה לו עתה כבית הקברות, בתיה כמצבות ואנשיה כצללי מתים... מוות, קיפאון, ריקבון... בכל אשר הוא פונה עולה באפו ריח ריקבון... רוח המתים הוא, רוח העצמות היבשות הפזורות פה בבקעה... עולם של קסם ודמיון... האסיר המקולל חפץ להסיר מעליו את כבליו, והוא תוקע בשופר ולוחם עם השטן...׳

הנה באנו, דור של יהודים צעירים ומלאי אמונה! ובאוזנינו עוד צוללת שירת ש. בן־ציון של ׳נפש רצוצה׳ וצערה הגדול: ׳שמא הכל טעות היא בידינו׳.

הנה באנו! ׳וקינה של דור שלם, קול שופר של חיל גדול בספרותנו׳, ולגיבורו של פייארברג נוסח אחר [ה]קורע את לבבנו: ׳הספרות החדשה הזאת הוא הפרפור והאנחה של המאה הי״ט, כמו שהקבלה והחסידות היו הפרפור והאנחה של ימי החושך... העם החולה מפרפר ומתאנח זה אלפיים שנה, ואנחותיו המרות – זו היא ספרותו בכל הדורות׳.

כ׳ בניסן תרס״ג (17.4.1903)

מדרש ומעשה; למשכן

מדרש ומעשה. – דור דור וסופריו, דור דור ועסקניו; הרוחניות המרובה בנו בני תרבות, תכריע לרוב את הכף לגבי הסופרים, לגבי הכותבים ספרים ומנחילים את נשמתם לאחרים, לדורות הבאים...

מצד הנושאי והיסוד העצמי של האדם בעד אותו אדם, אמנם זהו הדרך האחד, כלומר הכתיבה. להביע כל אשר בלבב, לגלם הגות הנפש והרת־המחשבות, הרגשת החיים והעולם, ואולי גם תוכן החיים והעולם בדברים ואמרים, בשירים והרצאות, במחקרים ומעשי חושב; מציאת מפלט במלה חיה ודכוותה קלה היא בלי ספק למי שחונן בה או לקה בה וייתן מוצא להמיית רוחו ולסערת רוחו, ייתן מוצא לנשמתו ולהרת נשמתו. אולם אם נעריך את הדברים מצד הנשואי, מצד תועלתה הכללית, יד העסקנים ואנשי מעשה לרוב על העליונה.

צא ולמד, אדם כותב ספר, לו גם ספר טוב, ספר שיכיל תמצית נפשו ואלוהות־נפשו, ספק נקרא ספק אינו נקרא; ואם תמצא לומר נקרא, שמא אינו פועל לפי צורכו; ואם תמצא לומר פועל, הרי זה רק לרגע, לשעה, לאותה שעה. נפש הקורא תתרומם, רוחו יתעשר באיזה רגש, איזה רעיון, אם גם ננית איזה רעיון מוסרי ונגיעה מוסרית, אבל עוד יד החיים על העליונה וכל אשר סביב יום המחרת והצרכים המחריים חזקים לדחות את הרושם ולעצור את האיש באשר הוא שם; באשר הוא עומד, כבר עומד... דבר אחר הוא עסקן, אדם בורא מוסד ציבורי, בית יתומים, בית מעון לעניים, גם בית רוחני קבוע וכו׳; כמה גדול היקפו של זה ומעשיו של זה למספר אנשים בחייהם; הוא יכריח מספר אנשים ידועים לקבל טובתו והשפעתו על חייהם או איזה צד שבחייהם, אם לא יאיר לזה יאיר לזה, אם הפעולה אינה

גדולה על אלה ואלה תסתעף לאחרים ולהבאים אחריהם. כמה חיי אנשים נארגים ומקרים שבחיים משתלשלים ממוסד קיים איזה דורות, בו מצאו בני אדם מנוחה, בו רווח להם באיזה דבר. מוסד כזה הוא באמת נשמת יחיד, שהתגלמה בקניין הרבים ותועלת הרבים.

למשכָּן. – ד״ר חזנוביץ אינו סופר וחורש במקצוע הספרות, הוא לא חידש דעות ולא שר בשירים, ובתופשי עט סופר לא יימנה שמו; והוא עשה דבר מכריע את כולם, הוא ירה אבן יסוד לבניין ציבורי עממי, ראשיתו מצעָר ואחריתו מי ישורנה.

גם הוא מודיע מעת לעת את עבודתו, מבקש עזר וסעד ומעורר את הלבבות וכו׳, אבל באיזה תום ויושר וטהרה שבלב, ברגש עברי צנוע שנותן אמון בלבנו, כי אמנם לא פסו אמונים מבני אדם ועובדים ישרים, וטובה עבודתו. שנה אחרי שנה, יום אחר יום, הוא עומד כאן ועינו צופייה ודואגת למרחוק; תנאי חייו לא ייתנוהו לראות משאת נפשו בעיניו, והוא לא יֵירף לעבוד ולבנות, לעבוד ולבנות בעד אחרים, בעד הרחוקים והקרובים אליו, בעד אלה היושבים שם עתה ובעד יום המחרת...

׳בימים האחרונים נתפרסם בעולם טוב בית הספרים מדרש אברבנאל שבירושלים; הבית הזה הולך ומתייסד על־ידי אדם מישראל המקריב אליו את כל עמלו בחיים. אולם מה כוח אדם יחידי, אשר רצונו גדול מיכולתו המצומצמת, לעשות אם יעמוד כל העם מנגד׳.

מנגד! אבל מדוע היה יהיה כדבר הזה? מדוע לא יימצא בקהל ישראל את אשר צריך למצוא? הוצאות בניין הבית עלו לארבעים אלף פרנק (ברובלים אין המספר נורא כל כך) ואם כן נשאר חוב חמישה־עשר אלף, אחרי כל ההרעשות וה׳תנועות׳ במחננו – ומנורה של כסף של איזה צדיק במקום ידוע עלה לכפליים...

׳אין אתה יכול לעמוד על אופיה של אומה זו, נתבעין למשכָּן ונותנין, נתבעין לעֵגל ונותנים׳. עתה גירסא אחריתא: למשכן אינם נותנים.

ב׳ באייר תרס״ג (29.4.1903)

וראיתם אותה; שלחו לכם אנשים

וראיתם אותה. – ארץ ישראל וירושלים עיר הקודש, זכרונות בני שֵם ואדמת ישורון בעבר ובהווה, בהריה ועריה, ביקרי קדמוניותיה, הכל הכל יקרים וחביבים גם לשאר העמים מימים ימימה, והמה משאות נפשם בספרות ובחיים מדור דור... אלפי ספרי מסעות נכתבו, ודברי ימי הארץ, גלילותיה ותכונתה הם לאין מספר! הרי ספרי שירה וחיזיון נקדשים לה, הרי חברות לדרישתה, בתי אוצרות לשכיות חמדתה ומכתבי־עתים עוסקים רק באלה, ספרים מספרים שונים יוצאים לאור חדשים לבקרים וכולם נקראים ומתורגמים, נדרשים ומתחדשים והמה כמעיינות חיים... ואצלנו, שהספרות הזאת על אודות ארצנו וכל סגולותיה בעבר ובהווה הייתה צריכה להיות היותר עשירה והיותר מעובדה, מונחת כמעט בקרן זווית, אין דורש ואין מבקש... רק ספרים אחדים קטנים מקדם שכיחים אצלנו מעט כמו שבחי ירושלים, חיבת ירושלים, מבשרת ציון, תבואת הארץ וכו׳, ועבודה רבה וחיה לא נראה ולא נקשיב.

כל התנועה הלאומית לא הביאה לנו גם ספר אחד טוב שיתאר לנו את הארץ במראה ובחזון. על כל הנוסעים לשם לא נחה הרוח לכתוב לנו ספר מַסָעִי טוב וחי ומעשיר אותנו בראייה חיה. אין לנו גם שירה אחת חיה משם, גם דבר אחד חזיוני חי, ואנחנו הלא נדע עתה מה הוא מראה עיניים בהלך נפש; כאן מקום רב להתגדר, מקום רב.

שלחו לכם אנשים. – ארץ איטליה, ארץ מבורכה מאת הטבע ביופי ובהדר ובה גם מעשי ימי קדם בחרושת ובאמנות ומעשי חושב למשמרת מימי העולם העתיק וימי התחייה, סגולות וזכרונות מְדוֹרות הרבה ומתרבות ארוכה, היא מקור נאמן ומבורך לכל משורר וצייר, לכל איש רוצה לשכלל כשרונו לברוא ולעשות ולשאוב אל נפשו מכל הגדול והרם בטבע ותולדה, בשירה ויופי, בעולמות גאוני הרוח והיוצרים הגדולים ובמלכות שדי. כל משורר וחושב בעל רוח יתֵרה שואף לעלות לראות את הארץ ומחמדיה, לראותה על־כל־פנים פעם אחת בחייו ולהאציל מעליה על רוחו ומלאכת רוחו, ומי שאין ידו משגת , ימצא עזר באחרים. יודע כל עם בן תרבות את הברכה שבדבר ואת העושר שבדבר, יודע הוא מה הוא חייב להשכלת רומי והמשכת האור מארץ איטליה וכל אשר בהיקפה, ועל־כן יש גם מוסדות, גם אצילים עוזרים בידי המשוררים והסופרים ללכת שמה; יש פרסים לדבר וזכיות לדבר, הכל לפי האיש ולפי עבודתו – ואצלנו אין זוכר ואין פוקד. ארץ אבותינו בטבעה ועושרה אשר לה לחלק, במשמרת קדמוניותינו וזכרונותינו, בכל הודה הדתי והדרת שֵיבה הייתה יכולה להיות למשוררינו ולחושבינו למקור עוד יותר גדול, מקור נפשי ושירי לא אכזב. אבל מי ישים לבו לזה? מי יפקוד את אלה שצורכם הנפשי נושא אותם לכך ומי גם יעיר ויאיר אותו הצורך וברכת אותו הצורך לספרותנו ולשירתנו, לנו ולבנינו?

שלחו לכם אנשים! שלחו את צעירינו בעלי כישרון ודעה לשנה או לשנתיים, למען יראו את הארץ והִשביעו את נפשם בשירת הארץ.

ח׳ באייר תרס״ג (5.5.1903)

עֵבר ולעז; קודש וחול

עֵבר ולעז. ׳ועתה אתנצל לעיני בני עמי – וכלימה כיסתה פני בכותבי דברים אלה על ספר׳, יאמר ה׳ רפאל קירכהיים בהקדמתו לספרו ׳כרמי שומרון׳, כתובה בשנת תרי״א, ׳על כי שפת עברית על לשוני, כי רבים אומרים לי: מה לך לדבר בלשון עברית, בעת אשר נחלתנו וכל חמדת ישראל נהפכו לזרים בלשון עם ועם וכו׳; הגם אתה תבגוד ברוח הזמן העולה קדימה וכו׳? מה לך לעורר הנשכחות ולהחיות העצמות היבשות, קום דבר אל עמך בשפתם ולשונם של העמים ונשמָעה! – הוי ואבוי על אחינו בני ישראל, אשר הפשיטו בגדי רקמתם וכו׳; הוי על החושבים כל חוּבר חֶבר בשפת תורתנו הקדושה לאיש הולך חשֵכים ואין אור וכו׳. אבל כבר פרח הזדון, פשה הנגע ואין צרי בגלעד ומזור בישראל לרפא את שבר בת עמי, וה׳ נתן להם כפעלם וגמולתם על חיקם שבה וכו׳. כי גם החיבורים הנכתבים בלשון עם ועם, בענייני דעת וחוכמה יהודית – גם המה נחו בתוך המחנה ואין קונה והיו

למסוס נוסס וכו'... ולכן אמרתי, אם גורל אחד יהיה לכולנו ואם תַּמְנוּ לגווע מְדַּברי שפת כנען כמדברי שפת העם, לא אבגוד באהבת נעורי ולא אחדל מלכתוב חקירותי בלשון הנאות לזה ולא אעטה דברי תורה והלכה במלבוש זר...'

קודש וחול. – 'והנה אבותינו בשבתם על אדמתם אולי כתבו בלשונם ספרים ממינים שונים בענייני החוכמה והמלאכות' – שד"ל בהקדמתו ל'בית האוצר' – 'אבל הגלות והדלות היו סיבה לאובדן הספרים ההם ולא נשארו בידינו רק [אלא] כ"ד ספרי הקודש, ומתוך כך קנתה לשוננו תכונה פרטית ונהייתה באמת לשון קדושה וכו'.

הן אמת כי כבר גם בלשון הקודש נכתבו בדורות האחרונים מכתבי חוכמות ומליצות ושירים על כל עניין שבעולם, אבל מצד אחד כל קורא משכיל רואה ובוחן, כי רק בעל כורחה נדרשה לשון הקודש לשואליה ונמצאה למבקשיה, אשר רצו לכתוב בה דברים שאינם מטבעה; ומצד אחר גם העניינים הרחוקים מטבעה הם מקבלים קצת מקדושתה, ומשעה שנכתבו בה, הם קונים אם מעט ואם הרבה חלק מתכונתה, עד שיצדק לומר עליה: כל הנוגע במזבחה יקדש...'

ואנן מה נענה אבתרם?

י' באייר תרס"ג (7.5.1903)

ערבון; כנסת ישראל

ערבון. בשעה שהציבור שרוי בצער ופירש אחד מהם ואמר אלך לביתי ושלום יהיה לי, באים שני מלאכים ואומרים: זה שפירש עצמו מן הציבור אל יראה בנחמת הציבור... צורכי הציבור וחובות היחיד להציבור, התביעות התולדיות והעמיות וכל השאלות הנוגעות לרבים ולהגוי כולו, כל אלה המה נדרשים עתה באלפי פנים בתורה ובמעשה, בעיון ובסברה, והכל נזקקים להם על כל שעל ושעל בחיים ובספר. ואמנם שאלת העם ועתידתו, הרת עולמנו התוסס וכל אשר נוגע לו הוא עתה היסוד הראשי בחיינו וממנו תוצאות לנו בכל אשר נפנה. אנחנו ועתידתנו ועתידת כל הדורות הבאים אחרינו עומדים עתה לפני כס התולדה, תולדתנו אם לשבט אם לחסד. בידינו עתידתנו, בניין גוי והריסתו. נשמת העם בפָּתחה את לועה ועצבונה הארוך משנות עולם תחריד כל אחד ואחד מאיתנו וקורעת את לבבנו. נכאי הגוי וגעגועי הדורות המה עתה לנו למשמרת בנפשותינו, בנפש כל אחד מאיתנו בקומו ובשוכבו, בצאתו ובבואו.

אתם ניצבים לפני ה' אלוהיכם, אלוהי אבותינו, והבת־קול המנהמת כיונה מחורבות הר חורב: אוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם, אוי להם לבני אדם שאין להם מנוחת גוי, נשמעת מבוקר ועד ערב.

הוי, מי יחיה מישימון־אֵל, מי ירגע ביחידו בעת משבר הציבור ועקת הציבור.

אנו מבליגים לשעה על השאלות העולמיות מפני הצרכים בני־יומם. הננו יוצאים לעבודתנו, איש איש פונה לעסקיו, לצורכי ביתו ואישו [!], עיר עיר עוסקת בצרכיה ובמוסדותיה,

מורים מלמדים לבנים, ספרים נכתבים, מכתבי עתים נקראים, בכל בכל ייעשה, בכל בכל איזה התחלה של מדרש ומעשה, נאמר גם זרעוני מחשבה ותוגת השירה; ועננים אחרים באים ברוחבם ובהיקפם, ענני פחד הגוי וצער הגוי: שמא לא יתקיימו כל אלה בידינו, שמא כל עמלֵנו אלה לשווא ביחיד וגם ברבים, בטרם תימצא לנו ערובה תולדית ועממית בעד כל אלה שלא ילכו לטמיון ויעשו פרי גם בבא.

הידעתם את הצער והמצור הזה והקרעים שבלב בכל מפעל ובכל מעשה? הידעתם את סימן השאלה הגדול המלווה את כל מעשינו וכל מחשבותינו בכל אשר נפנה ונלך? הידעתם את תוגת־הנפש בעומדה לפני המשבר באין אונים?

תנו לנו איזה מעמד בעד חיינו, תנו לנו חיים שיש להם אחרית ולא חיי שווא, חיים יונקים מספוגים של צמר, תנו לנו איזה מעמד ואיזה ערובה שנעמוד.

ערובה! ואמנם חיי העם המה ערובת הרבים בעד היחיד, ערובת הדורות בעד אותו דור. דור הולך ודור בא, הנה גם חורבן והרס והעם עומד, איזה דבר עומד ונשאר לעד. היחיד עושה גם בעד עצמו ומנחיל כל אשר לו לרבים. ישנו איזה דבר קיים, שנותן את האפשרות להיחיד להצטרף לכל ולהניח את חייתו בידי כל, ישנם אבות לבנים ומורשה לבני בנים. אדמת הגוי, האוויר הציבורי המקיפו הם הם חייו ושיתוף חייו, רצוני [לומר] הוא הכוח המשתף את האישים הפרטיים לכלל, לאיזה דבר שבכלל ולאיזה משמרת שבכלל.

כנסת ישראל. – לפַני מונח אחד מספרי עם שנמכרים בפרוטה: ספר ׳שבחי כנסת ישראל׳, כולל מזכרת ואהבת ונחמות ישראל כמבואר בשער השני... מלוקט מש״ס בבלי וירושלמי, מדרש וילקוט שמעוני וראובני, תנא דבי אליהו ואגדת בראשית, מדרש תנחומא, שוחר טוב ושאר ספרים, נאספו ונקבצו ובאו יחד מדברי חז״ל המפוזרים כדי שיתנחמו ישראל וכו׳, ממני המאסף יצחק ב״ר מרדכי ז״ל ליפֶּין, מוכר ספרים בק״ק שדליץ, והוא נדפס גם בפירוש אשכנזי, ז׳רגון בלעז, לתועלת הרבים מבני המון הפשוטים שאינם מבינים בלשון הקודש ויֵדעו גם המה לשפוך לבבם לפני אביהם שבשמיים.

ספר ׳שבחי כנסת ישראל׳ נחלק לארבעה עניינים, והראשון כולל תפילות ותחנונים, אשר כנסת ישראל מתחננת אל השם יתברך בלב נשבר.

׳פנה אל תפילת הערער – הדורות הללו אומרים לפני הקדוש־ברוך־הוא: ריבונו של עולם! הראשונים היו להם אבות וזכותם עומדת להם, ואנו יתומים, וגם אתה פקדת על היתומים בתורה בהרבה מקומות׳.

׳אמרו ישראל לפני הקדוש־ברוך־הוא: הואיל ואמרת, עמו אנוכי בצרה, הושיעה וענֵנו׳.

למה פרצת גדריה? כשם שהכרם הזה שנפרץ, הכל עולין בו ובוזזין אותו כך ישראל וכו׳, שנאמר ואָרוּהָ כל עוברי דרך׳ (מדרש תנחומא).

אלוהים אל דומי לך, אתה דומם ואנו דוממים, החרשתנו, אל תחרש ואל תשקוט וראה בעלבון בניך׳.

ב׳ בסיוון תרס״ג (28.5.1903)

רשימות

בהודעות 'נתיבות ציון' של מכתב־עתי זה גיליון ק"מ קוראים אנו לאמור: אספת המזרחיים החליטה להטיל על מורשיהם לדרוש מאת הקונגרס כי: א) מכסף השקלים אל תינתן תמיכה לבתי־ספר, לוועדי חינוך וללשכות סטטיסטיקה; ב) בכסף הנמצא בקופה הלאומית יחלו תיכף לקנות קרקעות בארץ הקודש. והדברים הלא פשוטים. תחזינה עינינו שאין קיימא גם להדברים הרוחניים שלנו רק [אלא] על הקרקע ועל התנאים החומריים הממשיים שיבראו מוצא לרוח ואפשרות לרות. גם המצוות תלויות בארץ והרוח יסודתו בארץ, מבקש בה מפלט וישים בה נתיבות. הרוחניות האוירית שלנו לא תציל אותנו כל עוד אין אדמה לרגלינו, אדמה ממשית, בה נחרוש ונזרע ונעבוד קשה איזה ירחים בשנה, והשאר ימי המנוחה יישארו לגַרסא ולעיון. בקצרה: מילי דשמיא צריכים להיחתך ולהתבסס על מילי דארעא שלנו, אי אפשר לזה בלא זה, לתורה בלא דרך ארץ...

הכל ברור ופשוט, אבל השמות בתי־ספר, ועדי חינוך, לשכות סטטיסטיקה בצורתם ההשכלית נותנים אותנו לחשוב, שהחלטת המזרחיים תתנגד רק לצורה רוחנית זו, רצוני [לומר] לבת מפלצת הקולטורה מפח נפשם כל הימים, ומסופקים אנו מאוד, אם גם היו אוסרים על מורשיהם להתנגד לכל טיפול בתמיכה תורנית וועדי חינוך עברי וחיזוק הדת וכו'.

ועוד זה. רחוקים אנו מלבקש מבני אדם שישַנו את המטבע שלהם. טבע של המזרחיים מתחייב לעשות בעד ימין מה שאינם עושים בעד שמאל, כלומר לחבב את הדת ולהשניא את הקולטורה, אבל גם זה אינם עושים בשלמות. קוראים אנו עתה את מודעתם הגדולה על דבר ירחונם הרבני הציוני היוצא לאור בקרקוב תחת השגחת הרב הגאון וכו' ועוזריו הרבנים, ואנו רואים גם אצלם כעין קידה והשתחויה לקולטורה. יחד עם שמות הרבנים שומרי התורה מתנוסס השם יחזקאל הלוי לבית יהודה, קנדידט לפילולוגיה בבת מדרש המדעים אשר בשטרסבורג, לאמור גם לנו מדעים וכו'. סלחו לי רבותי שבגולה, לא נאה לתורתנו הקדושה להתייפות באלה...

דברים קטנים, תאמרו: מי ישים לזה לב, ודא עקא שלא ישים לזה לב.

כ"ח בתמוז תרס"ג (23.7.1903)

הערות

'יש קהל, יש מכתבי־עתים עבריים, יש אנשים שונים, אבל אין איש יודע בשל חברו'. בפתגם הזה, שאני לוקח מאחד המאמרים הראשיים של המו"ל, מונחת תמצית המאֵרה בחיינו, בספרותנו, בכל מעשינו. עם הספר נחנו, ואין הספר מועיל לנו. הציבור מתנמנם ואינו יודע מה חושבים על אודותיו, גם בעלי המחשבות בעצמם אינם יודעים איש בשל חברו.

מצד אחד קרועים אנו להרבה ספרויות ולהרבה שפות, ומי שהוא משתמש בזו אינו נכנס בזו ואינו ידוע בזו. מצד אחד התחומין מעכבים, ומצד אחד, אדרבא נעקרו התחומין, בטלה

יראת־הרוממות לבעלי רוח יתרה, ירהבו הנער בזקן והנקלה בנכבד. לא פסוק אני מציין, כי אם מעשים בכל יום.

חשֹב חשבנו שבשעת חירום שָאנַי, כי בימי שינוי הערכין הגמור במצבנו ובכל אשר לנו, שעתה, כשרואים אנו, כי אשר היה לא יוכל לעמוד כן להלאה, ועלינו להתכנס ולחשוב על עצמנו וצרכינו, עתה נשמע ונכבד כל שמועה וכל מחשבה, עתה על־כל־פנים נדע מכל אשר לנו וכל אשר ייחשב ויהורהר אצלנו; והנה עוד רע הדבר מלפנים. הביקורת חדלה והדעת לא תיכבד. עת כנוֹס לנו, כינוס נפשי ודעתי בכל אשר לנו ואשר לפנינו, מי ישמע בשל חברו ומי ישים לב לִבְשֶל חברו?

לא זו היא ספרות המסמנת את עצמה במצריה וסוגרת שעריה בפני הצרכים האנושיים וכו׳, אבל מאֵרה הוא לקפוץ אל מטרלינק ואמרסון, בטרם עוד נדע מרגליות ודובנוב ובירנבוים וכו׳. אשרי העם המכבד את משורריו, אבל אין אנו צריכים להמתין עד שיזכו לתרגום בשלהם, בטרם יהיו ראויים לנו. בבקשת סליחה מאת המו״ל, מציאות רוזנפלד אין אנו צריכים לדעת רק מפי פייבל...

אחינו עוזרים לגורקי להגיש מבחר פרי סופרינו בחמישים אלף להרוסים, ואין דואג גם בעד חצי אלף בעד עברים. עִברו בבתי מסחר הספרים בווארשה, עיר היותר גדולה בישראל, ובקשו שירי רוזנפלד במקורם, סיפורי זליקוביץ או פייארברג. עִברו ובקשו!

נכונים אנו בכל עת ובכל שעה להראות להעמים והשרים את יופיינו וכו׳, אבל לנו אין מראים; נכונים אנו להשתחוות לכל הבאים מחוץ ודוחים אנו בשתי ידיים כל אלה שמבפנים.

קִראו את ה׳אני מאמין׳ הנפרז של אהרנפרייז על אודות האלמנך האשכנזי, שבכללו מביא תרגומים עבריים, וקִראו את דבריו על ׳לוח אחיאסף׳ שמביא אותם הסופרים במקורם. קִראו את רשימות עוזרי המאסף ׳עזרה׳ הוצאת ׳תושיה׳ בגלל נגועי קישינוב ותראו את שמות אברמוביץ ושלום עליכם באותיות קטנות ואת השמות הזרים באותיות גדולות מבהיקות. הוא הדבר: אכתי עבדי אנן!

כ״ט בתמוז תרס״ג (24.7.1903)

נאה דורשים

כבוד לראשונים, למייסדים. בתי כנסיות מוסדי יחידים נזכרים אחרי דורות בשם מייסדם, וכן הדבר בקריית־ספר, בעיתונים ובמוסדות ספרותיים: הכל ייקרא על־שם מי אשר ירה אבן פינה למפעל ההוא ושמו לא יימח. העיתון הכללי לענייני היהדות בברלין, מוסדו של הרב פיליפזון, עוד היום ייקרא בשמו אחרי ששים שנה. ירחונו של פרנקל, שעבר לרשותו של גרֶץ, ואחר כך לקופמן, ועתה לבָּרַן, יישא עליו שמות כל השלשלת ההיא. ׳השילוח׳ נוסד על־ידי אחד־העם וק. ז. ויסוצקי, ובעוברו לידי עורך חדש אמנם לא שכחו את הראשונים ובמשך שלושה חודשים רצופים הודיעו לאמור: נוסד על־ידי אשר גינצברג וק. ז. ויסוצקי, ואחר כך נלאו... עתה חתומים עליו רק בעלי ׳אחיאסף׳ ועורכם החדש, והראשונים מאן דכר שמם? השם אחד־העם הוא עתה שם מנואץ בעיני ציונים נלהבים, והעברה בשתיקה כזו היא מוגת לב והסגת גבול רוחני גם יחד...

בנוהג שבעולם, שמעשי ידיו של אדם צפויים אלי ביקורת לאחרים, כפי שישפטו המה, ולא לעצמו של העושה או המעשה. ואם באמת 'ידע העורך החדש' – של 'השילוח' – 'מה גדולה היא האחריות להיות ממלא מקומו של אחד־העם', אז ככלותו את מלאכתו, כלומר, להוסיף על עשרת הכרכים של 'השילוח' עוד כרך אחד, היה שותק והיה מניח לאחרים את התשובה, 'אם לא יבייש את הכרכים שלפניו'. – יותר נכון גם לא היה שואל...

העורך עוד מדבר בלשון ספק: 'האם עלה דבר זה בידי?' לאמור: האם עלה זה בידי שלא לפגר אחרי אחד־העם? והמו"לים המנומסים במודעתם 'אל קוראי השילוח', כבר מדברים בלשון ודאי: שש החוברות של 'השילוח' שיצאו לאור על־ידי העורך החדש, הוכיחו לקוראינו, ש'השילוח' לא הפסיד כלום מתמונתו הקודמת, שהייתה לו בימי העורך הקודם וכו'. במטותא, לא בתולדות הספרות אנו קוראים את הדברים לבוא בחשבון על הלך העורכים ומעשיהם, כי אם במודעה נדפסת על השער הירוק מאת המו"לים, והמה לא אנשים אשר לא שמעו את שמו של אחד־העם, כי אם אלה שהתפרנסו מרוחניותו כל הימים...

'ויחד עם זה נעשה "השילוח" יותר נוח למקרא להמון הקוראים על־ידי מה שנתרחב בו החלק הבלטריסטי והחלק האנושי־הכללי'. הכל במודעה שם נאמר. 'העורך יודע' – מוספת המודעה הנ"ל – 'שעדיין לא מילא כל מה שהבטיח וכו'; אבל הוא שואף בכל כוחו לרוממו מעט מעט עד לאותה מדרגה, שעליה צריך לעמוד ירחון הגון, הצריך להקיף את כל שאלות חייו של האדם והיהודי, להרחיב את חוג־ידיעותיהם של קוראיו ולפתח את החוש המוסרי והאסתיטי שלהם'. זהו חוש מוסרי לטפל כך בהמייסד על מעטפת החוברת, אותו שנושאים את דגלו בפנים החוברות. זהו חוש אסתיטי ספרותי ונימוסי להכריז כרוכלא בשלהי החוברת על המאמרים הבאים בפנים החוברת לאמור: 'הרי אנושית כללית, הרי פובליציסטיקה אמיתית, הרי פרץ ומטרלינק, הרי 'החוקים ההיסטוריים' של ד"ר טהון, הרי מאמרי אהרנפרייז, הלל צייטלין, א. ברוכוב ומאמרי העורך... וכל זה אומר העורך בעצמו.

ה' ישמרנו!

י"ט באלול תרס"ג (11.9.1903)

יתומים

'לא, אחים' – קורא המו"ל במאמרו הראשי 'יתומינו' ('הצפירה', גיליון קל"ט) על אודות יתומי קישינוב – 'מידת הרחמים שלנו איננה קולנית ויצאנית: היא הייתה והיא צריכה להישאר צנועה; אנו צריכים להבין, שאין אלה יתומים שעומדים לפומבי, כי אם ילדי משפחות יהודיות, שאף־על־פי שלקו לא חדלו להיות משפחות בכל תכונתן הנפשית היהודית המצוינה'.

'במקום שהאב הומת ונשארה אשה ויתומיה, הנשארים מתדבקים אלה באלה בכוח אלקטרי וכה יֵאושי, עד כי אי אפשר לקוות שהאם תתן אחד מנעריה לעוזבה וכו' – אלמנה זו צריכה לעזרת נעריה, וזו אינה יודעת, אולי צריכה היא אליהם וכו''.

׳ואחרי עוזבו את קישינוב, ששם ישב כשני שבועות בהשתדלות חינם אצל האלמנות לשלוח ילדיהן, סר מר אוסישקין ואחרי שני ימים הוציא עוד הפעם כרוז על דבר היתומים, כאילו כבר היו יתומים מוכנים ועומדים, אלא שהדבר חסר רק אמצעים והקהל ימציא את האמצעים׳.

חושב אני, שדברים יותר ברורים אינם נחוצים. – אבל צאו ושמעו את הקולות ואת בנות הקולות וכו׳. תחת להיכנס בעומקם של הדברים ולדעת שהרי ב י ת ו מ י ם ג ד ו ל י ם עסקינן, יותר נכון בעם יתום, שגם אוסישקין הוא יתום, דובינסקי, כהן־ברנשטיין, כולנו, ושהעיקר הוא לבסס איזה מצב ארצי מאנשים חלוצים עושים בעד עצמם, והנחשלים יבואו אחריהם מעצמם בלי כל התעוררות ועזר חיצוני, כמו אשר יוצא העם מעצמו לאמריקה ולשאר ארצות. תחת לדעת את היסודות האלה העיקריים, שרק על ידם ניפָּנֶה ויכולים אנו לבנות באמת, מתחילים מן הצד ומסתפקים אצלנו בעשיות מדומות, עוזבים את הגדולים ועוסקים בקטנים, עוזבים את עצמם ועוסקים באחרים, עוזבים את הוודאי של האישי הפרטי, שהכל מסור בידי עצמו להטותו לצורך הציבור ולתועלת הציבור ומתחילים בציבור מופשט, באמרים ולא במעשים.

אמרים! וזוכר אני כשהתחילו אחר הרעש אנשים מקישינוב לחשוב בעצמם על דבר יציאה לארץ־ישראל, דבר שהיה מובן מאליו בעיר שהייתה מרכז לציוניות ולהתעוררות העם, מיהרו ההכרזות וההזהרות שלא לצאת, שלא להקדים לצאת. ואחדים מן המכריזים לא כיחדו תחת לשונם שהאסון, אשר יכול לבוא מיציאה כזו, אינו קטן מהאסון שלפניו; מבלי שום לב, פן יחל המהרהר לחשוב לעצמו, למה קראו לנו לדברים לא נוכל לעשותם?

העם אינו יודע תשועה ברוב יועץ מבלתי מעשים. העם יודע רק: קום ועשה! אבל לא: קום ולא תעשה! העם חפץ מעשים נ ר א י ם ולא דברים.

אנו מדברים רמות, ובבוא אנשים לעשות איזה צעד וייסדו חברת ׳גאולה׳, באים אנו לדחותם... אנו שואפים להגדיל היישוב בארץ־ישראל ובבוא בעלי ׳כרמל׳ להפיץ פרי עבודת אחינו בשוק המסחר הגדול, אנו חפצים להוציאם מן החוג... (על־ידי מודיעי האסיפות האחרונות שבהכנסייה בבזל).

מעשים תנו לנו ברשות היחיד, ברשותו של כל אחד ואחד, למדו זאת לדעת. למדו לדעת שכולנו יתומים, לא הרעבים כי אם גם השבעים, לא אלו שלקו כי אם כל העם למקטן ועד גדול.

כ״א באלול תרס״ג (13.9.1903)

הערות

נפלא הדבר: משה סמילנסקי, בעל הקריאה: ׳הוי המבקשים להחליף את מטבעתנו הגדולה במעות קטנות!׳ שכח משנתו זו ואומר במקום אחר (׳הצפירה׳ גיליון ע״ה) דברים יותר אמיתיים: ׳מי שבקי פחות או יותר בתולדות היישובים החדשים, יודע כי היישובים, ואף אלה שאדמתם ואקלימם היו טובים, שלא נבנו על־ידי פעולתם העצמית של המתיישבים,

בלי עזרת המטרופוליה ואפוטרופסותה, לא הצליחו. רק במקום שהמתיישבים החדשים עבדו על פחדם ועל אחריותם בעצמם הצליחו היישובים. זאת נוכחנו לדעת גם מן הדברים המעטים של יישובנו הזעיר בארץ־ישראל. את המכשולים הרבים בארץ חדשה יוכל לתקוף ולנצח רק המתיישב החופשי הנלחם מלחמת קיומו על אחריות עצמו. ובמקום שיש עזרה מן הצד, במקום שיש אפוטרופסות, שם הכל מלא ריקבון'.

וי. גולדפרב, גם כן מבני היישוב, אומר במאמריו 'הידעתם את הארץ?', כי אחד־העם, אשר גילה המומים האלה של מטבע גדולה בלי מעות קטנות, 'היה היחיד והמיוחד, אשר ידיעותיו אשר כתב נאמרו בהכרה ברורה ומכוונה כלפי האמת. אמנם, כאמור, הוא נתן לנו רק את הצד השלילי... אך אנחנו מרגישים, כי בהצד השלילי הזה טמון גם הצד החיובי היותר גדול... הוא ראה והבין את החסרון היותר עיקרי והיותר מעכב על דרך היישוב, הלא הוא חסרון העצמיות בהיישוב'.

'השקפתם של בני היישוב על עתידותיהם בארץ־ישראל מתחילת התיישבותם עד השנה שעברה', מספר לנו ה' יהושע אייזנשטדט ב'השילוח' כרך י"א חוברת ה', 'הייתה: כשם שאני בארץ־ישראל כך יישארו בה בנַי ונכדַי עד סוף כל הדורות; ומכיוון שכך הוא, אני צריך לדאוג לעתידותיהם של צאצאַי וכו'. ואולם עכשיו יש כבר אלה, במספר שליש מכל אנשי היישוב, שחושבים כך: אחרי כל עמלי ומלחמתי עם כל המעצורים השונים, רואה אני שמלחמתי זו הוגיעתני, ועם כל זה אין תקווה שבנַי יישארו פה. ובכן מה הרעש וכו', ננסה, יצלח המזרע – טוב, ואם לא – הן גם אמריקה לא בשמיים היא'.

ובין כך וכך הספינות הנכנסות ליפו אינן מביאות בני ישראל בריאים, שבאים להשתקע בארץ. ואילו הספינות שיוצאות מיפו מוציאות בכל פעם הרבה נפשות מוכשרות לעבודה מבני היישוב'.

'מה אעשה לחינוכם של בנַי? קוראים הם לאמור. מה אעשה לבנותי? מה תהי אחריתי? – אֶמרו מה שתאמרו, רבותי – את השאלות הללו אין ליישב בדוחק. תשובה אחת אמנם יש ומלחמת הקיום שמה וכו'. עליהם, קודם כל, להתאגד יחד, להיטיב את מצב החינוך, לקנות קרקעות וכו'. ואולם נודה על האמת, כשאנו מייעצים עצות כאלה להתאגד וללחום ולעבוד, מייד עולה על דעתנו שאלה קשה ומרה: מי יתאגד ומי ילחום ומי יעבוד? הן האפוטרופסות של עשרים שנה פגמה והחלישה את רוחם הכביר של בני היישוב; הטיפול המיותר שטיפלו בהם הרבה שנים שלל מרובם את אומץ הלב, הדרוש למלחמת הקיום הקשה ובעל כורחם נעשו לילדים, שיודעים אך שני דרכים: ללכת לחדר ולהתענות בו או – לברוח ממנו'...

'רב לנו, להציונים, לעשות את היישוב כקינוח סעודה להקונגרס וכו'. עד שאנו הולכים לכבוש את הקהילות וכו' נבוא ונכבוש את היישוב, העומד ומצפה לעבודתנו'. ואני ביקשתי בכל מודעות הכנסייה הגדולות ולא מצאתי גם הרצאה אחת על אודות זה, על אודות הספינות שיוצאות...

חברה חדשה נוסדה בשם ציונים מדיניים, לאמור ריאליים, אנשים מבקשים דברים ממשיים ולא יסתפקו ברעות רוח, ועוד הפעם רק דברים על גבי דברים אנו שומעים, דברים ודרשות

על דבר הצרכים המדיניים, מבלי לראות ולדעת שהרי באלפא ביתא עסקינן, שעלינו להתחיל ולבנות, מבלי דעת, שספינה אחת עם עובדים ישראלים [ה]עוזבת את החוף הישראלי לבלי השב, סותרת לגמרי כל אותם המאמרים והשאיפות לבוא לשם באחרית הימים בספינות אין מספר...

וזלמן אפשטיין מה הוא אומר? 'הציוניות צריכה לבאר ולהטעים בשפה ברורה, כי מי החפץ להיות אזרח עם ישראל צריך להיות גם אזרח ארץ־ישראל, והדבר האחרון נקנה בקרקע. – וידעו הציונים כי לא בנתינת השקל בלבד, לא בשירי ציון לעת מצוא – מוסיף אני: גם לא במאמרים מדיניים בכל עת מצוא – גם לא בשתיית יין כרמל בסעודת מצווה, יֵצאו ידי חובתם לתחיית לאום ישראל. מי המאמין באמת בעתידות הציונות ורואה בה תשועת ישראל, הוא צריך לרכוס לה את חייו הפרטיים ואת חיי ביתו אחריו'.

כ״ב באלול תרס״ג (14.9.1903)

מן היום

לפני עיני המשורר נסכה חיזיון גדול בבזל באותו יום, אשר רעיון היישוב היהודי באפריקה המזרחית מצא לו רוב דעות בין הצירים, ואלה שנדחה רצונם הציוני, קע״ג במספר, עזבו את האולם וַיגעו בבכייה. לב אבן יימס למראה הגדול הזה – התולדי, האישי, הגיבורי, וגם הרצל, 'שפניו היו באותה שעה כסיד' לפי דברי המודיעים, הרגיש שאומנם דבר ישנו שחזק הוא ממדיניות: הלב העמי המרגיש והתביעה הדורתית! ד״ר לֵיווה, שבתחילה נטה לצד האפריקנים, בסוגו אחור מדעתו בראותו את המחזה, ראוי לתהילה, ומ. לילֶין, שנטה לצד הציונים וביום המחרת התחרט ונדב ששים שקל לטובת המשלחת האפריקנית, לא התראה באמת כגיבור.

אם הועילה ההצעה הזו להרמת תכסיסי המדיניות של הרצל והנהגתו, ואם לא ניתן בזה גם להציונים ולהבלתי ציונים מקום לדון, שאם באמת היה יכול לקבל עליו את אחריות כל התנועה, אחרי שהודה, שבאותו דבר אשר התווה לנו את הדרך עלינו להתייאש לזמן־מה – הימים יודיעו. ואם טובה ההצעה בעצמה לנידחי ישראל, שיעברו מן הכד אל השוקת ויקבלו עליהם מלאכות ארץ זרה ומדיניות זרה שלא חשבו בזה לעולם – הנידונים יגידו.

הרבה טענות וקושיות יש להטוענים. באחת יאמרו, אין אורח מכניס אורח, והעם האפריקני דשם כבר השמיע את קולו. בשנית, הרי הדבר כאמור רק שלטון בית אבל מלאכות שמבחוץ: היישוב היהודי המתבסס שם לוקח עליו את המלאכות האנגלית המדינית באפריקה המזרחית להפצת התרבות האנגלית ו'ממשלת העולם' שלה; והרי מזה גם בריטניות מרובה גם לאותה שבבית, שכוחה התרבותי גדול הרבה מ'מנהגי העם', והרי זה 'עבודה זרה' לעתיד, שאינו שלנו... ובשלישית, אין עם מוכשר בזה ברב שכתב על דגלו: 'קשים גרים לישראל' ולא יפנה לו את הדרך בעמים פראים על־ידי מסיתים דתיים שהמה היסוד הראשי בכל מיני כיבושים כאלה בכל הארצות הרחוקות. אוגנדה נכבשה בעיקר על־ידי שלוש הדתות: הקתולית, הפרוטסטנטית והאיסלם. מלחמת הדתות שם קשתה, והיהודים, שלא יבחרו את

הכושים ולא יבואו עמהם בתערובת דתית ואישית יהיו 'ככבשה בין הזאבים'... שאין במספר שלושים אלף או חמישים אלף, גם מאה אלף יהודים באים לשם, ולוּ גם ראש 'המזרחי' הולך לפניהם ברבניו ושוחטיו ושאר מנהיגי העם – לבסס לנו שם תרבות יהודית. שאין זה תשובה על שאלת ישראל ביסודה, על שאלות הדורות, אין הדבר צריך דין ודברים הרבה.

הקיבוץ המדיני והארצי, הארץ העצמית והתולדית עושים הרבה. ואם נראה, שעם יעבור גבולו ויכבוש לו ארצות זרות, אין זה כי אם כמרחיב את גבולו – הָרֵי ישראל יאמרו לנו ולתרבותנו אולי הרבה יותר משופטי ישראל.

ובכל זה, כַּחֵד לא נוכל שבהצעה זו, ב ר צ ו ן זה, נולד אצלנו דבר חדש, שחסר לנו בימי הגלות, והוא הרגש הקיבוצי הלאומי. כל ימי הגלות וכל הטלטולים הגדולים מארץ לארץ היו רק שינוי מקומי. אנחנו למדנו לבוא רק למקום שכבר באו אנשים, אנחנו למדנו 'להיתלות כבנים קטנים בסינר אמם', מבלי נסות לעמוד על רגלינו. ראו תולדות היהודים באפריקה, ראו תולדות היהודים בשאר הארצות החדשות. ואם התעורר העם לדעת כי היציאה והטלטול צריכים לקבל מ ט ב ע חדשה, שטוב לנו אנשים חיים על־כל־פנים במקצת כשהם לעצמם וכובשים להם את הדרך, מלעבור אלפי אלפים למקום מדרס וכבר מיושב מאחרים, אין זה רק [אלא] אות לטובה!

שאלת העם לחוד ושאלת הנודדים לחוד. הטובים שבנו ילכו לארצנו באשר ילכו, והנודדים הרבים שבגולה יבקשו להם על־כל־פנים הטעמה חדשה לגלותם. עוד יותר, אולי ננסה לעשות זאת בארצנו, [מ]שיינתן לנו בארצות רחוקות. עלינו לא לדרוש זכות לאומית ישראלית וזכות לאומית אזרחית בבת אחת, כלומר לפסוח על שתי הסעיפים, אבל לבקש מאת הממשלה הרוממה, המבקשת פתרון ליישובנו הצפוף, לפתוח לנו שעריה הרחוקים ולתת לנו עבודה לאומית תרבותית בחוגיה, במקומות ששם נעבוד בעצמנו ולא ייאמר עלינו שנשענים אנו על אחרים, כלומר שאנוסים אנו להישען.

הכוח התרבותי החדש אינו קריאת בוקל וספנסר ואיתמי גם גורקי וכו', כי אם כיבוש הארצות והפצת התרבות. טוב שנילחם עם פראים מלמכור 'בגדים ישנים' לבעלי תרבות, טוב שנעבוד בעד האסל, שנותנת לנו מלון, ע ב ו ד ה ת ח ל י ת ולא להיות ביניהם רק סוחרי־ביניים בדברים וקניינים שכבר נעשו.

אלפי אנשים יאבדו את חייהם באקלימים החדשים ובתנאים הקשים, אבל הנשארים יחזקו את כוחם. טוב שיהיו לנו גיבורים מעטים מחלשים הרבה. טוב שיהיו לנו אנשים ולא סוחרים... שימו זאת על לבבכם.

ועוד הפעם, איני רואה בזה הצלת האומה. איני רואה בזה אותו דבר המעסיק אותנו עד הנפש ודורש פתרון לנו ולכל הדורות. ואלה שהחליפו זה בזה הראו למדי, עד כמה רחוקים המה מעצם וממעמקי הדבר היהדותי העצמי. אבל אני רואה בזה חיזיון המיחד את הגלות, כעין חילוץ עצמות במקצת העם, וזאת הברכה, ה ר ע י ו ן בעצמו שנותן להטלטולים התמידיים צורה יותר אנושית ולא רק סחרנות כמו עתה, הוא מבורך.

כ"ד בתשרי תרס"ד (15.10.1903)

הפרזה

עד כמה הנטייה גדולה אצלנו לבוא בכל פרט ופרט בחיינו ובספרותנו עם הסכום הגדול, עם כל הדורות... תחזינה עינינו במקרה הספרותי אשר לפנינו.

יודעים המה הקוראים את שלום אַש. הוא כותב סיפורים ותמונות קטנות מזמן לזמן, טובים גם רעים. הסיפור הראשון שנקרא הימנו פועל עלינו בחום הלב, השני בצבעיו המבריקים והשלישי בזמרתו, ואת מהות הרביעי – כבר נמצא בשלושה הראשונים. נוסח אחד נפשי קבוע לו לכל אשר רואה ולכל אשר יתאר; את נפשו הדמיונית הוא מתאר, רצוני לומר הוא מכניס בתיאוריו; את התפעלותו מהדברים הוא מתאר, את אי־יכולתו לגַשֵם את הדברים הוא מתאר. על כל מקרה ומאורע ביתי ירעיש את העולם ומלואו; אם קשה לו להזדווג את האדם יחריד את האלוהים ממקומו, ואם האדמה המוחשית לא תתן לו את יבולה, הנה השמיים ושמי השמיים. – בשפה פשוטה, כשרונו של המספר הצעיר הזה הוא השתפכוּת, ועכשיו שאינו משורר, כי אם מספר, האור הזה מעוור... וגם אם נפליג ללכת ונחזה לו עתידות נוכל לומר, שיהיה אם יכבשו החיים החיצוניים את ההתרעשות בקרבו, אז יידע לספר. – ומה השתוממתי לראות אותו, בפי המבקר ב׳השילוח׳ כרך י״ב חוברת א׳, כבר עומד במרכז ספרותנו השירית ולא רק של עתה, כי אם של כל הדורות ושל כל מלחמות הדורות. ׳זוהי׳, כלומר שירת אש, ׳התקוממותו של הרגש הדתי העמוק, הנפשי, הפיוטי נגד הדת הרשמית, נגד מצוות אנשים מלומדה, זאת היא תמונה מיניאטורית מן המלחמה ההיסטורית, ההולכת ונמשכת לכל אורכה של התפתחותנו הקולטורית: מלחמת הנבואה עם עבודת האלילים והקורבנות, מלחמת הקבלה עם הרציונליזמוס הפילוסופי׳ וכו׳ וכו׳. זיופם של דברים רמים שלא במקומם ושלא בזמנם, זהו עוון פלילי.

ועד כמה לא שמע המבקר מה שמוציא מפיו, עד כמה אינו שומע לבו אל פיו, אנו רואים מזה שאחרי כל העטרה הרמה שיעטר את המשורר, הוא אומר: ׳אש הוא סופר צעיר, שעדיין לא הראה את כל כוחו ויכולתו, מבטו עדיין לא חדר לתוך עולמנו הגדול וחידותיו המסובכות׳ וכו׳ – השומעים אתם! איש שהצליח בשירתו ליצור דברים בתור המשך מן המלחמה ההיסטורית ההולכת ונמשכת לכל אורכה של התפתחותנו הקולטורית, איש שחי בווארשה וכותב סיפורים בעד ׳הצפירה׳ ו׳תושיה׳, ששיאם יגיע עד מלחמת הנביאים והקורבנות וכו׳, מבטו הוא עוד לא חדר לתוך עולמנו.

׳אש הוא פייטן יוצר שמאחד את הקווים החיצוניים לשלמות נפשית אמנותית; פה כמעט שאנו שוכחים את כל הקווים החיצוניים, הגופניים, ולפנינו מופיעה רק הנשמה היהודית בכל הודה והדרה; ואותה הנשמה הגדולה מדברת לנשמתנו בלשונה היא, ״בלי אמצעי״׳. כל זה אינו די להמבקר, והוא מוסיף: ׳אש עוד ילמד הרבה, עוד ילמד לראות ולשמוע, עוד ילמד לגלות עולמות ולברוא נפשות, ואז אולי יעשיר וכו׳׳. כולי האי, ואולי!

אם יכתוב איש סיפור רע או טוב ופִילְלוּ המבקר או יערכוּ. אבל אוי לנו ממבקרים מפריזים: יַטעו את הקהל, יַטעו את עצמם.

כ״ח בתשרי תרס״ד (19.10.1903)